

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Petri Petiti Philosophi & Doctoris Medici, Miscellaneorum Observationum Libri quatuor

Petit, Pierre

Trajecti ad Rhenum, 1682

Liber Quartus.

urn:nbn:de:hbz:466:1-13245

PETRI PETITI,
PHILOSOPHI & MEDICI,
MISCELLANEARUM
OBSERVATIONUM
LIBER QUARTUS.

CAPUT I.

Ciceronis & Luciani de variis Philosophorum opinionibus censura expenditur. qualis in Philosophia extiterit M. Tullius? De Romanorum illius ætatis ingenio & studiis, Cæsaris Scaligeri & Mureti iudicium.

Nota sunt τὸ ἐν αἰγίοις Augustini verba de Cicerone in libris confessionum: Perveneram in librum cujusdam Ciceronis, cujus linguam mirantur omnes, peccus non ita. Quibus verbis patrum ille cordatissimus indicat, multis tum persuasum fuisse M. Tullium meliorem esse oratorem, quam philosophum. Credo etiam (quæ fuit ejus gravitas) ita etiam de se ipsum Ciceronem sensisse, ac præ se tulisse

tulisse, ut multis in aliarum disciplinarum atque artium cognitione, nedum philosophiæ, se inferiorem haberi æquo animo pateretur, unam modo sibi eloquentiæ laudem vindicaret. Noverat enim, non esse datum eidem homini in pluribus excellere. Quod hæc fuerit mens Ciceronis, indicant verba hæc in præfatione librorum de Officiis. Ibi filium sic alloquitur; *Sed tamen nostra legens, non multum a Peripateticis dissidentia (quoniam utrique & Socratici & Peripatetici esse volumus) de rebus ipsis utere tuo iudicio: nihil enim impedio. Orationem autem Latinam profecto legendis nostris efficiet plenior. nec vero hoc arroganter dictum existimari velim. Nam philosophandi scientiam concedens multis, quod est oratoris proprium, apte, distincte, ornateque disere, quoniam in eo studio etatem consumpsi, si id mihi assumo, videor id meo jure quodammodo vindicare.* Ita ibi de se præfatur Tullius, more magnorum virorum & fiduciam magnarum rerum habentium. Nam levia ingenia, quia nihil habent, nihil sibi detrahunt. Libet enim hæc Cornelii Celsi verba, quibus Hippocratis errorem suum de futuris capitis humani agnoscentis generositatem laudat, hoc loco usurpare. Quam enim Cicero hic philosophiæ scientia aliis concedenda magnanimitatem ostendit, eam in proprio errore agnoscendo atque emendando, sat scio, præstitisset, si aut ipse eum errorem videre potuisset, aut aliquem, qui sibi demonstraret, habuisset. Quapropter non linguam modo Ciceronis, ut multi, sed & pectus laudo, ac bonam mentem & sapientiam omni laude cumulati, & nunquam satis laudati viri amplector ac veneror. Quod præfari visum est, ne quis hanc disputationem, quam in verbis ejus habiturus sum, a me hoc consilio susceptam putet, ut quippiam ejus gloriæ vel in philosophicis detraham. Quod tamen si facerem, in philosophicis, inquam, virorum doctissimorum & ei amicissimorum exemplo tueri possem, nempe *Julii Caesaris Scaligeri,*

vi, qui passim in *Exercitationibus*, *Ciceronis* in philosophia errores notat: *M. Anton. Mureti* in libris *Var. Lectionum*: *M. Antonii Majoragii*, cujus libri sex *Antiparadoxon* exstant, quibus ejusdem, in *Paradoxis* peccata in Philosophiam & dialecticam libere ac sine venia exagitat. Quod eos recto consilio fecisse arbitror, ne quis nimius *Ciceronis* amator verborum elegantia deceptus eosdem errores auctoritate ejus tueatur. nihil enim nobis veritate carius aut antiquius esse debet. Et de his haec nunc propositum aggredior.

Exstat sententia haec *Ciceronis* in praefatione libri primi de *Natura Deorum*, his verbis: *Res enim nulla est, de qua tantopere non solum indocti, sed etiam docti dissentiant. Quorum opiniones cum tam variae sint, tamque inter se dissidentes, alterum fieri profecto potest, ut earum nulla: alterum certe non potest, ut plus una vera sit.* In hoc igitur mihi est negotium, quod negat fieri posse, ut earum opinionum plus una vera sit & tamen fieri posse omnino censeat, atque affirmative pronuntiat, ut nulla earum vera sit. Primum etenim palam est, istud fieri posse, aut fieri non posse, utrumque in eadem quaestione & circa unam eandemque rem, de qua aliquid affirmatur aut negatur, spectandum esse. Alioqui de diversis, diversas esse opiniones simul veras nihil absurdi est, puta ignem calidum esse & animam immortalem: Hoc posito sic considero: in logicis haec propositiones idem valent, sive ut loquuntur, *aequipollent: non possibile esse; impossibile esse.* tum huic, *impossibile est, ista, necesse est non esse.* Quare & haec aequivalent: fieri non potest, ut plus una opinione vera sit; necesse est non esse duas opiniones veras; necesse est, unam tantum opinionem esse veram. Ex his sic disputo. cum palam sit, necesse esse circa eandem rem, unam tantum opinionem esse veram, quod & ipse *Tullius* fatetur, & per se manifestum est; hujus alia ratio afferri non potest, praeter hanc, quia una alteram necessario excludit. Quare au-

tem excludit? profecto quia illi pugnat contradictorie: velut ens non enti, & non ens enti. quod genus oppositionis *Aristoteles* in lib. de Interpretatione ἀντιφασιν vocat: Latini contradictionem. Ceterum quæ sic inter se pugnant, seque mutuo excludunt: horum si unum verum, necesse est alterum esse falsum, & vicissim, si unum falsum, alterum esse verum. Non ergo fieri potest, quod *Cicero* ait, ut nulla earum opinionum vera sit. Quippe ex iis, quas ubi recenset, multas esse pugnantēs ἀντιφασιν patet ex ipsius verbis: Velut, (inquit) in hac questione plerique (quod maxime verisimile est, & quo omnes duce natura vehimur) Deos esse dixerunt: dubitare se *Protagoras*: nullos esse omnino *Diagoras* *Melius* & *Theodorus* *Cyrenaicus* putaverunt. Ponamus igitur hanc esse falsam ut est, quæ nullos esse Deos dicit: qui fieri potest, ut non sit vera illi opposita & pugnans: est aliquis Deus?

Nam quod *Cicero* iis, qui nullos esse Deos dicunt, opponit, eos qui Deos in plurali esse affirmant, hoc nihil in præsens refert: Nam ponimus esse falsam, ut est, quæ nullos esse Deos sciscitatu quo posito nemo non videt sequi necessario, ut hæc quæ contradictorie opposita est, sit vera: aliquis est Deus. ut enim *Aristoteles* probat in tertio *Metaphysicorum*, contradictorie oppositorum, nihil medium est: Ἀλλὰ μὴν ἑδὲ μεταξὺ ἀντιφάσεως ἐνδέχεται εἶναι ἑέν. ἀλλ' ἀνάγκη, ἢ φάναι ἢ ἀποφάναι ἐν καθ' ἑν ὁτιοῦν. Denique (ut quæ ibi ad hujas rei demonstrationem affert philosophus, omittam; neque enim præsentis instituti est hæc disputatio) adeo menti omni se lex hæc contradicentium adjungit approbatque, ut qui in ea re ambigat, insanus, & amens merito judicetur. Hoc enim negare nihil aliud est, quam vim destruere animi humani, & lumen rationis omne extinguere.

Sed & in iis quæ sequuntur subest contradictio: Quod vero maxime vera, causamque continet, est, utrum nihil agant, nihil

nihil moliantur, ab omni curatione & administratione rerum vacent: an contra ab his et a principio omnia facta, & constituta sint, & ad infinitum tempus regantur, atque moveantur, in primisque magna dissensio est. Et paulo post; Sunt enim philosophi, & fuerunt, qui omnino nullam habere censerent humanarum rerum procuracionem Deos. Hæc una est pars contradictionis: altera in his quæ infra ibidem sequuntur: Sunt autem alii philosophi, & hi quidem magni & nobiles, qui Deorum mente, atque ratione omnem mundum administrari & regi censeant. Manifesta igitur apparet & in hac divisione contradictio: Datur providentia: non datur providentia, ac proinde harum alterutram posueris esse falsam, necesse est alteram ei oppositam esse veram. Falsum igitur, quod ait Cicero fieri posse, ut nulla earum opinionum sit vera. Simili hallucinatione lapsus est philosophorum hostis & insectator Lucianus in *Hermotimo*, sive de *Sectis*, & pariter arbitratus fieri posse, ut omnes philosophi mentiantur. Demonstrationem, qua sibi effectum putavit, adscribere placet: Ita enim melius Sophistæ istius, & perditæ nebulonis vanitas patebit. Latine autem, ut vertit interpres, adscribam: Sit, inquit, nobis certus aliquis numerus ex composito constitutus, nempe viginti. Jam si quis viginti fabas in manum sumeret, & ea clausa decem quospiam homines interrogaret, quotnam fabas in manu sua conclusas haberet: illi autem ducti conjectura, hic quidem septem, ille triginta, alter vero decem aut quindecim, prorsusque alius alium numerum divinaret: possibile enim est aliquem forte fortuna verum dicere; sed & hoc possibile, ut omnes ex æquo alius alium numerum dicat, falsum tamen & a quo longe lateque absit certus ille numerus, adeo ut nullus ex illis dicat virum in manu sua habere viginti fabas. Nos jam ostendimus, quasdam esse philosophorum opiniones sine medio inter se pugnantibus & prorsus contradictorias, quarum alterutram esse veram necesse est. Iste oppido sophisticè & inscite, ita arguit, ac si nulla in his omnino esse posset contradi-

ctio, sicut nulla est contradictio inter diversas numeri species, quas in exemplum ibi adducit. Sane in ea hypothesi fateor fieri posse, ut nemo eorum qui interrogantur, numerum fabarum manu contentum, nempe viginti, divinet. At si idem sic alios interrogaret, quem in manu numerum habeo, estne par, an impar? primus an compositus? ibi nemo non videt, necesse, quisquis respondeat, aut veram aut falsam responsionem dare.

Nos vero non dicimus omnes philosophorum opiniones, inter se comparatas, sic se habere, ut sit necesse aliquam ex his esse veram. Id enim iis tantum convenire censemus, quæ contradictorie opponuntur. Multæ autem sic se habent, ut numeri species diversæ. Tales arbitror veterum opiniones de summo hominis bono, quid sit videlicet quod hominem beatum reddat: tum quæ hæctenus propositæ sunt de causa, quæ facit ferrum moveri ad magnetem. Non solum enim fieri potest? ut harum nulla sit vera; sed plane ita esse certo scio. Ad eundem modum harum opinionum de hominis fine ultimo & summo bono, quarum alia voluptatem corporis ejusmodi esse sciscit: alia indolentiam; alia opes; alia honores; alia virtutem; nullam esse veram certum est. Solus enim Deus homini cognitus, bonum ejus est summum & finis ultimus. At si ita quærat, omnesne homines fieri beati expectant, an prorsus nemo felix esse velit; ubi quæcumque responsio existat, aut falsam esse aut veram necesse est. Sicut duarum opinionum de anima humana, quarum una immortalem asserit, altera mortalem, necesse est alteram esse veram aut falsam; utraque ut sit falsa, fieri non potest. Difficile esse fateor utra sit vera, ita persuadere ratione in hac caligine humana, ut nullus amplius sit ambi-
gendi locus: sed tamen oportere alterutram esse veram non ambigitur. Ita namque cogit ἀντιφάσεως ἀξίωμα,
contradictionis lex & necessitas: ut Simplicius in comment.

ad

ad primum *Natur. auscultationis* loquitur. Cujus vis etiam apparet in omni legitima & adæquata divisione. hujus enim necesse est aliquam partem esse veram. Unde interdum divisio adhibetur in scientiis ad aliquam declarationem ejus, quod aliunde manifestum est per se; aut aliunde compertum, ut apud *Aristotelem*, cum multis aliis locis, tum in quarto libro, citatæ tractationis; ubi hanc divisionem instituit: *Σχεδὸν γὰρ τέτταρά ἐστιν, ἧν ἀνάγκη τὸν τόπον ἐν τῷ εἶναι· ἢ γὰρ μορφῆ, ἢ ὕλη, ἢ διάστημα· τὸ μεταξὺ τῶν ἐσχάτων, ἢ τὰ ἐσχάτα, &c.* i. *Quatuor enim forte sunt, quorum necesse est unum aliquod esse locum: aut enim forma est, aut materia, aut spatium aliquod medium inter extrema &c.* Ex qua quidem divisione, quam ad propositum sufficientem & adæquatam censet, quid horum sit locus, ceterorum omnium remotione declarat. Hujusmodi syllogismum ἐκ πλειόνων διαιρετικὸν dixere, *Simplicio* teste in *commentario* ad hunc locum: *Ὅτι ἡ τῶτο ἐστίν, (supple τὸ πέρας ἢ περιέχοντ &c.) ἐφεξῆς καὶ ἐκ διαιρέσεως πειρᾶται δεικνύναι, καὶ χρῆται τῷ ἐκ πλειόνων λεγομένῳ διαιρετικῷ ὄντι τοιάτῳ. ἢ τοι τὸ α'. ἢ τὸ β'. ἢ τὸ γ'. ἢ τὸ δ'. &c.* Non enim divisio ex se probat, quod ignotum est, ut neque inductio, sed quod aliunde notum est, aut per se manifestum, id exhibet & quasi oculis usurpandum manibusque palpandum subjicit. Est enim per se notum, duarum contradictionis partium oportere alterutram esse veram. Hanc igitur necessitatem ostendit divisio, ut in hoc syllogismo disjunctivo: quo *Aristoteles* utitur, initio capituli 2. lib. 1. *Physic.* *Necesse est aut unum esse principium, aut plura: sed non est unum: ergo plura.* Quæ eadem necessitas apparet in his disjunctivis; necesse est, aut omnino nullum esse Deum; aut esse aliquem Deum, qui sit causa & principium omnium rerum. Item: necesse est unum esse Deum, aut plures: Deum consulere rebus humanis: aut nullam esse providentiam. Atque hac dispu-

tatione sic *M. Tullium* erroris in proposita sententia convictum constrictumque tenemus, ut non sit defensionis aut provocationis locus. Non tamen continuo ausim cum *Scaligero* ob aliqua ejusmodi peccata pronuntiare univ-
 sum Romanum forum philosophiæ esse ignarum. viderit ipse. & *Muretus* qui lib. 6. *Var. Lect.* cap. 1. non absimili censura omnes veteris reipublicæ Romanæ proceres, tanquam sexagenarios de ponte dejecit: *Beati autem illi* (inquit) *& opulenti, & omnium gentium victores Romani, in petendis honoribus, & in prensandis civibus, & in exteris nationibus verbo componendis, re compilandis occupati, philosophandi curam servis aut libertis suis & Græculis esurientibus relinquebant. Ipsi quod ab avaritia, quod ab ambitione, quod a voluptatibus reliquum erat temporis, ejus si partem aliquam aut ad audiendum Græcum quempiam philosophum, aut ad aliquem de philosophia libellum vel legendum vel scribendum contulissent, jam se ad eruditionis culmen pervenisse, jam victam a se & profligatam jacere Græciam somniabant. Tametsi & Maro sapiens vates, Quiritibus suis, ceterarum omnium disciplinarum atque artium gloriam abjudicare videtur, unam relinquere politicæ laudem, ac dominandi fastum, his scilicet versibus:*

Excudent alii spirantia mollius æra,

Credo equidem, & vivos ducent de marmore vultus:

Orabunt causas melius, cœlique meatus

Describent radio, & surgentia sidera dicent.

Tu regere imperio populos Romane memento,

(Hæ tibi erunt artes) pacique imponere morem,

Parcere subjectis & debellare superbos.

Verum hæc non tantum in me valent, ut non semper *M. Tullium* in philosophorum illustrium numero habendum censeam; tametsi ad *Platonis* & *Aristotelis*, eorumque, qui pressius eorum imperatorum vestigia secuti sunt, & ei soli curæ incubuerunt, summam haud quaquam adspirat.

spirat. Verum homini Romanum morem ambiendis & gerendis honoribus sequenti, publicisque negotiis assidue occupato, non levis gloria est, ad eam philosophiæ peritiam, quam in libris ejus videmus, processisse: tot & tantas philosophorum quæstiones, & mente consequi & oratione explicare potuisse. In quibusdam lapsus est, fateor: & quis non? At in multis egregium præstat philosophum. Maxime, ubi stultas vulgi de Diis opiniones, in divinis illis de *Natura Deorum* libris explodit: Epicureos de principiis rerum & hominis bono delirantes castigat: Stoicos fatali necessitati cuncta alligantes in ordinem cogit. Quibus disceptationibus optime de philosophia meritum esse nemo non fateatur.

CAPUT II.

Alius Ciceronis locus, de sapientum otio, & vulgi vita occupata accuratius consideratur.

Libet alium ejusdem locum proponere atque expendere, in quo nec Musas satis propitias habuisse videri potest. Cum scilicet in primo de *Officiis* libro, comparans officia, quæ ex hominum communitate ducuntur, cum iis quæ ex cognitione, haud obscure actionem, secretis studiorum præfert. Cum (inquit) *omnis honestas manet a partibus quatuor, quarum una sit cognitionis, altera communitatis, tertia magnanimitatis, quarta moderationis: hæc in diligendo officio sæpe inter se comparentur, necesse est. Placet igitur aptiora esse nature, ea officia, quæ ex communitate, quam ea quæ ex cognitione ducantur. Item paulo infra: Quibus rebus intelligitur, studii officiique scientiæ præponenda*

ponenda esse officia justitiæ, quæ pertinent ad hominum utilitatem, quæ nihil homini debet esse antiquius. Rursus: ita sit, ut vincat cognitionis studium, consociatio hominum atque communitas. In fine disputationis hunc epilogum sive conclusionem ponit: Ergo omne officium, quod ad conjunctionem hominum, & ad societatem tuendam valet, anteponendum est illi officio, quod cognitione & scientia continetur. Hæc de opinione & iudicio Ciceronis.

Nunc rationes, quibus id se effecisse putavit, quantum potero breviter & dilucide exponam, prima quidem est ejusmodi: si quis omnium, quæ ad victum cultumque corporis, attinent, copia affluat; omnia quæ corpori nocere possunt, procul habeat, prospera & constanti valetudine utatur, in summa denique corporis & animi tranquillitate constituatur, ita, ut omni hominum commercio & consuetudine careat, non eam vitam putet vitalem; & malit mori, quam in tali solitudine ætatem vivere. Alteram rationem ducit a natura sapientiæ, quam Græci σοφίαν vocant, & a prudentia distinguunt. Hæc vero cum definiatur rerum divinarum, atque humanarum scientia, Deorum & hominum inter se societatem atque communitatem contineat, necesse est. Porro hæc eadem sapientia, omnium maxima virtutum censetur: ergo & quod ab ea communitate hominum & Deorum officium ducitur, id maximum est.

Tertia ratio ab ipsius contemplationis natura ducitur, quam esse mancã ait quodammodo, & inchoatã, si nulla actio rerum consequatur. tum sic interrogat: *Quis est tam cupidus in perspicienda, cognoscendaque rerum natura, ut, si ei tractanti contemplantique res cognitione dignissimas, subito sit allatum periculum, discrimenque patriæ, cui subvenire opitularique possit, non illa omnia relinquat, atque abjiciat, etiamsi dinumerare se stellas, aut metiri mundi magnitudinem posse arbitretur?*

Quarta

Quarta & postrema ratio est a iudicio & consuetudine sapientum, qui secreta studiorum & solum veritatis investigationem atque contemplationem professi, non tamen omnino ab augendis hominum utilitatibus & commodis recesserunt. Immo ita se compararunt, ut prodesse possent, partim erudiendo alios voce, ut Thebanum Epaminondam Lysis Pythagoreus, Syracusium Dionem Plato; Periclem Anaxagoras: Alcibiadem Socrates, tum alii alios; partim monumentis literarum de moribus, de legibus, ac regendarum civitatum scientia editis. Ex quibus & hoc consequens & tanquam corollarium elicit, *Melius esse eloqui copiose, modo prudenter; quam vel acutissime sine eloquentia cogitare. Quod cogitatio in se ipsa veritur, eloquentia vero complectitur eos, quibuscum communitate juncti sumus.*

Haecenus Tullii sententiam de duplici generæ vitæ, & argumenta, quibus civile & negotiosum philosophico anteponit, exposui, consequens est, ut alia, quæ me deterrent, quo minus ei opinioni subscribam, explicare pergam. Primum igitur moveor auctoritate summorum philosophorum, quos aliter sentire & decernere video: scilicet hominis finem & summam perfectionem in rerum optimarum cognitione esse situm. Non sunt autem optima, quæ in civili administratione versantur, sed ad optima ducunt, nempe adminicula & opportunitates extrinsecus subministrando, quibus homines per politicas virtutes, justitiæ & temperantiæ cultum, ad verum humanæ naturæ bonum perveniant. Alioqui homo quid optimum esset in universo. At multa esse constat supra hominem: nempe Deum & Deo priora. Aliorum omnium quæ sunt infra, ut si optimum; non tamen secundum hæc societatis officia, quæ tumultu ac perturbatione plena esse videmus; sed qua ad diviniora contemplatione assurgit: quod proprium philosophorum. Quamobrem sola hæc
opera-

operatio nos Deo conjungit, ceteræ omnes ab eo segregant: digna proinde, quæ aliarum omnium scopus & finis habeatur. Denique quanto divina humanis excellunt, tanto mens & contemplatio veritatis ceteris vitæ officiis & muneribus præstant. Possem multa in hanc sententiam Platonis & aliorum loca proferre; sed brevitatis causa unius Aristotelis omnium principis testimonio contentus ero. Hæc sunt ejus verba in 6. Moral. ad Nicom. Ἀτοπον γὰρ, εἴ τις τὴν ἐπιστήμην πολιτικὴν, ἢ τὴν φρόνησιν σπασδαμοτάτην διεταί εἶναι, εἰ μὴ τὸ ἀριστον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἀνθρώπος ἐστίν. ἱ. Absurdum enim est, si quis scientiam civilem, aut prudentiam honestissimam esse existimat: nisi quis optimum omnium quæ in mundo sunt, hominem dicat. Hanc vero exceptionem idem paulo post removet: εἰ δὲ ὅτι βέλτιστον ἀνθρώπου τῶν ἄλλων ζώων, εἰδὲν διαφέρει· καὶ γὰρ ἀνθρώπος ἄλλα πολὺ θεϊότερα τὴν φύσιν εἶναι (Φανερόν) τὰ Φανερώτατά γε, ἔξ ὧν ὁ κόσμος συνέστηκεν &c. ἱ. Quod si hominem ceterorum animalium optimum esse dixerint, id nihil refert: quandoquidem homine alia natura sunt longe diviniora, ut ea, quæ sunt manifestissima, ex quibus mundus constitutus est. Qui igitur unisapientiæ vacat & contemplationi divinorum, is si dignitatem operationis spectamus, & vitæ modum, judice Aristotele, supra eos est, qui humana tantum curant; ad civitates moderandas, atque tuendas curam omnem studiumque convertunt; iis denique muneribus obeundis omnem ætatem conterunt.

Hæc autem a Platone pridem tractata & profligata quaestio est, cum multis locis, tum divinitus in Gorgia, si-ve de Rhetorica, contra istos civilis potentiae admiratores. Sed & in Apologia, in Phædro: ubi numine afflatus de philosophi studio & occupatione hunc in modum vaticinatur; Διὸ δὲ δικαίως μόνη πλεῖστα ἢ ἔφ' ἑταίρου φιλοσόφου διάνοια, πρὸς γὰρ ἐκείνοις αἰεὶ ἐστὶ μνήμη κατὰ δύναμιν, πρὸς οἷσπερ ὁ θεὸς ὦν, θεὸς ἐστίν. Τοῖς δὲ δὴ τοιούτοις ἀνὴρ ὑπομνήμασιν ὀρθῶς

ὧς χρώμεντο, τελέως αἰεὶ τελετάς τελέμεντο, τέλετο ὄν-
 τως μόντο γίνεσθαι. ἔξισόμεντο δὲ τῶν ἀνθρωπίνων σπυ-
 δασμάτων, καὶ πρὸς τῷ θεῷ γιγνόμεντο, νεθετεῖται μὲν
 ὑπὸ τῶν πολλῶν, ὡς παρακινῶν, ἐνθεσιάζων δὲ λέληθε τὰς
 πολλὰς. i. Quapropter sola philosophi cogitatio merito recupe-
 rat alas. Nam illis semper, quantum fieri potest, memoria in-
 heret, quibus Deus inherens, divinus est. Talibus autem com-
 mentationibus qui recte utitur, perfectisque semper mysteriis
 imbuitur, perfectus re vera solus evadit. Ab humanis autem stu-
 diis segregatus, divinoque inherens, carpitur a multitudine,
 quasi delirans & parum mentis compos, sed ipsum Deo plenum
 esse populum latet. Qui ergo ab humanis se negotiis sapien-
 tiæ more sequestrat, ut ei tantum vacet; non modo non
 δημαγωγῶσι ullis dignitate cedit, sed etiam longe iis vi-
 tæ gradu & conditione excellit: ac si verum fateri volu-
 mus, tanquam Deus quidam inter homines versatur. Sed
 jam rationes illas M. Tullii, quibus negotiosam vitam, phi-
 losophico otio potiolem contendit, pressius considerare
 operæ pretium est.

Ad primum fateor neminem, quantumvis sapientem &
 rerum omnium affluentem copiis, sic in solitudine vive-
 re posse, ut hominem nunquam videat: fateor: inquam,
 sed non ea causa est, quam ponit Cicero, quia melior sit
 societas, eaque officia quæ ad societatem pertinent, con-
 templatione; sed quia humana imbecillitas non patitur
 quenquam uni semper officio & operationi esse intentum.
 Ita Aristoteles lib. 9. Moral. ad Nicom. cap. 9. hanc im-
 patientiam puræ & perpetuæ solitudinis explicat: μονώτη
 μὲν ἐν χαλεπὸς ὁ εἶς. ἔραδιον γὰρ καὶ αὐτὸν ἐνεργεῖν συν-
 εχῶς. μεθ' ἑτέρων δὲ καὶ πρὸς ἄλλους ῥᾶιον. i. Homini solitario
 difficilis vita est: quippe operari per se assidue haud facile: cum
 aliis vero & ad alios facilius. Et lib. 10. Mor. ad Nicom.
 cap. 4. Οὐδεὶς συνεχῶς ἠδεύεται, ἢ κάμνει. πάντα γὰρ τὰ ἀν-
 θρώπεια ἀδυνατεῖ συνεχῶς ἐνεργεῖν. Unde porro hæc sit
 diffi-

difficultas, idem declarat in primo *Rhetorica* his verbis: Μεταβολή πάντων γλυκὺ· τὸ γὰρ αὐτὸ αἰεὶ, ὑπερβολὴν ποιεῖ τῆς καθεσώσης ἕξεως. *Mutatio omnium jucunda est: idem enim semper, facit exsuperantiam constituti habitus.* Quod sic intelligo: operatio perficit naturam, unaquæque secundum habitum quendam illi proprium, & in certo genere: qua perfectione inducta atque habitu completo, operatio ex jucunda fit molesta, quia superflua naturæ in eo genere, utpote jam secundum eum habitum completæ & satiata. sed aliam operationem quærit, per quam in alio genere perficiatur. Hujus causam rursus dat divinus vir in 6. *Eudemiorum* capite ult. quem & locum adscribere placet: Οὐκ αἰεὶ δὲ εἶδεν ἡδὺ τὸ αὐτὸ, διὰ τὸ μὴ ἀπλῆν εἶναι ἡμῶν τὴν φύσιν, ἀλλ' ἐνεῖναι τι καὶ ἕτερον, καθ' ὃ φθαρτὴ ὡς εἴ τι θάτερον πρότιν, τῷτο τῆ ἕτερα φύσει παρὰ φύσιν ὅταν δὲ ἰσάζη, ἕτε λυπηρὸν δοκεῖ, ἕτ' ἡδὺ τὸ πραττόμενον. ἐπεὶ εἰ ἕτ' ἡ φύσις ἀπλῆ ἔιη, αἰεὶ ἡ αὐτὴ προᾶξις ἡδίστη ἔσαι. διὸ ὁ θεὸς αἰεὶ μίαν καὶ ἀπλῆν χαίρει ἡδονήν. i. *Jam vero nihil idem nobis semper est jucundum, quia simplex non est nostra natura: Sed inest in ea etiam aliquid alterum ac dispar, ex quo intereat, necesse est. Itaque si quid agat altera pars, hoc alteri natura, præter naturam est. Cum vero exæquata sunt ambæ partes, neque molestum quod agitur, neque jucundum videtur. Nam si cujus natura simplex sit, eadem actio semper erit jucundissima. Itaque semper una & simplici Deus voluptate potitur.* Hæc igitur loca philosophorum principis aut non viderat *M. Tullius*, aut tunc non in memoria habebat, aut certe dissimulavit, quod suam causam ageret. Est autem in eo argumento paralogismus a non causa tanquam causa. Quod enim nemo solus semper esse potest, licet sapientissimus, nullaque re necessaria indigens: sed alios homines requirit, hoc non inde fit, quia societatis officia sint meliora & præstantiora, quam contemplationis, ut ponit *Cicero* sed ob causam modo explicatam, puta naturæ nostræ infirmitatem.

Ad

Ad alterum argumentum, quod a sapientiæ finitione ducitur, nego, si sapientia sit maxima virtutum: sequi id officium esse maximum, quod a communitate ducatur. *Quia*, inquit, *in rerum divinarum & humanarum scientia continetur Deorum & hominum communitas, & societas inter ipsos.* Quid tum? An quia in ordine & contemplatione universi, hominum societatis fontes, ac civitatum regendarum principia videt sapiens, eaque est cognitio maxima: ideo maximum regere civitates & populi negotia tractare? Et hujusmodi administratio ejus scientiæ & contemplationis fructus & opus præcipuum finisque ultimus dicetur? certe non sequitur. non enim princeps hæc scientia & maxime divina per se ad hæc humana refertur, sed contra ad ipsam reliquæ artes, disciplinæ, inventa, humana denique omnia tanquam ad finem referuntur. Finis autem sapientiæ & fructus uberimus, contemplatio ipsa & possessio veritatis: quo nihil beatius, nihil divinius neque apud Deum, neque apud homines esse potest. Cum ergo cujusque scientia & officii dignitas commendatioque a fine ducatur: ab una rerum contemplatione, sapientiæ dignitatem esse repetendam liquet. Ex quo efficitur, quicquid extra eam est contemplationem, nempe omne illud officium, quod ab hominum societate ducitur, multum infra sapientiæ fastigium subsistere, neque ad ejus splendorem & excellentiam ullo modo aspirare.

Urget Cicero, estque tertium ejus argumentum, cognitionem contemplationemque naturæ esse mancā quodammodo, atque inchoatam sine actione & negotio publico: sed frustra. Quod enim hujus tanquam indicium adducit, parum ad rem pertinet, quia hoc quid valeat, non intelligit. Nemo est tam cupidus perspicendiæ rerum naturæ, qui non in discrimine patriæ, cui subvenire possit, illa omnia abjiciat. fateor. Sed non fit, quia melior actio, & cognitioni anteponenda, ut putat, sed

Q. quia

quia nulla cuiquam, nisi salva republica, cum studiis ratio, aut contemplatio esse potest. Non modo igitur in patriæ periculo sapiens, sed & litis contestandæ causa; & pecuniæ, qua opus habet, recipiendæ, & corporis curandi, relinquet musæum. Ex quo nihil aliud sequitur, nisi quædam officia magis esse homini necessaria, quam sit contemplatio veri & naturæ cognitio: non autem quod simpliciter meliora, & digniora censerentur. Non enim quod magis necessarium, id etiam dignitate antefrat: immo contra usu venit, ut maxime necessariis minus honoris habeatur. Postremum argumentum est ab instituto & consuetudine sapientum, qui voce aut scriptis, quam indepti erant, scientiam, ac sua inventa in disciplinis ad alios manare voluerunt, ac suam cognitionem ad publicam utilitatem contulerunt. Sed non videt *Cicero*, quod aliis erudiendis sapientes se accommodant, eadem ratione fieri, qua locupletes facile non habentibus aliquid de opibus suis impertiunt: non quia hunc finem in divitiis cumulandis habuerunt, aut ea causa possident, ut aliis largiantur (nam sibi primum ad vitæ usus & commoditates eas expetunt) sed quia magnis opibus id consequens, ut qui abundat, de eo quod ipsi abundat, partem egentibus libenter impertiat, ob hoc ipsum, quia bonus est, & ex pura benignitate. Sic in dogmate Peripateticorum, separatæ mentes sive intelligentiæ movent cœlestia corpora, non quia tali munere aut motu egent, aut ipsarum in tali officio perfectio & felicitas consistat, sed quia est quid earum contemplationi, & excellenti bonitati consequens.

Non minus falsum est, quod inde ceu corollarii vice elicit, melius esse copiose eloqui, modo prudenter, quam vel acutissime sine eloquentia cogitare, si res in se spectetur. Quod enim ait acutissime cogitare, de eo potissimum intelligi debet, qui altissima scientiarum & vul-

go inaccessa scrutatur & cogitat. In his enim contemplandis maxime ingenii vigor & acumen apparet. Prudenter autem cogitare de eo, qui probabilia quidem, sed vulgi captum non excedentia copiose oratorum more in foro aut curia disferit. Nec dubium quin hæc sit mens *Ciceronis*: dum secreta sapientis studia & cogitationes, cum hominis in republica occupati sollicitudine & negotio comparat. Quorum unum ad sapientiæ professionem, alterum ad vitam civilem attinet. Si igitur, ut dixi; res in se spectatur, ut par est veritatem quærenti, nihil vanius hoc *Ciceronis* iudicio reperietur. Ecquis enim adeo cæcus ambitione & amens, ut non videat longe esse melius simpliciter, rectas de Deo & providentia opiniones habere, immo vero & naturæ vim atque operâ, ordinemque universi & causas contemplari; pro ea facultate, quæ homini data est, quæ in iis videt, quocunque sermone explicare: quam de alicujus civitatis administratione, de vectigalibus, de annonâ, de militia, & judiciis de bello & pace prudenter & eloquenter apud populum dicere: tametsi istud altero multo esse reipublicæ utilius, non dubitatur? valde, inquam, cæcum ambitione esse oportet, qui humana ista & caduca divinis & æternis, in studiis præferat. Patet autem vitium subesse ei orationi, cum melius dicit copiose eloqui, modo prudenter, quam acutissime sine eloquentia disputare. Si enim melius intelligit, quod est multitudini magis accommodatum, concedi potest: Si quod in se est præstantius & pulchrius, hoc sensu plane falsum censemus. Velut quod ibidem addit, eloquentiam solitaria & tacita cogitatione esse meliorem, quod cogitatio in se vertitur; eloquentia alios quibus conjuncti sumus, complectitur. Immo id maxime divinum inest cogitationi, quod vertitur in se & consistit; hoc certum nobilitatis ejus argumentum, quod alia non respicit: quippe in quo ipsamet hominis perfectio, supre-

numque bonum ab alio omni absolutum consistit. Sola igitur simplici & tacita contemplatione accedunt homines ad Deum, & beati efficiuntur, non eloquentia, quam nemo unquam propter se expetivit; sed propter aliud melius eloquentia. Nimis profecto hic orator est *Marcus Tullius*, & magis quid populo esset plausibile, quam quid vero magis consentaneum curavit.

Sed cum proposuisset disputare de *Officiis*, putavit ad rem pertinere, si omnia humana ad societatem vitamque in communi degendam referret: vel etiam causam suam agebat, qui se totum eloquentiæ, & negotio publico dederat. fuit quidem libertatis & reipublicæ amans, sed ambitiosissimus, ideoque, ut alii omnes oratores, populi mancipium, in vulgi opinione & honoribus, hominis bonum constituens. Multa de *Officiis* præclare ab eo scripta sunt: nullum tamen tam sanctum officium esse constat, cui non ambitionis causa deesse posset: nullum vinculum, quod non abrumperet, si aliquod inde sibi ad honores tendenti obstaculum aut moram objectum iri arbitraretur, ut cuius conjectare licet, ex iis quæ de *Cæcilio* scribit in prima *epistolarum ad Atticum*: quo loco in excusationem læsæ amicitiae, verba hæc affert *Euripidis*; θεῶν γὰρ ἀγαθὸν ἡ τιμὴ, quibus honor bonum divinum esse dicitur, et quidvis ea causa molienti ignoscendum censet. Plane idem sentiens, quod *Cæsar* aliis ejusdem poëtæ versibus, quos Latine a se conversos in ore habebat: *Nam si violandum est &c.*

Verumtamen ut fuit doctus & excellenti ingenio præditus, ea interdum loquitur, ex quibus potius dissimulasse in tempore veritatem, quam ignorasse intelligatur. Quippe earum disputationum, quas de *finibus* inscripsit, lib. 5. universam illam regendarum civitatum prudentiam & affines illi virtutes aperte a sapientum studiis & consideratione distinguit, atque infra constituit his verbis: *Actionum autem genera plura, ut obscurentur etiam minora,*
majo-

majoribus. Maxime autem sunt primum, ut mihi quidem videtur, & iis quorum nunc in ratione versamur, consideratio, cognitioque rerum coelestium, & earum, quas a natura occultatas & latentes indagare ratio potest: deinde Rerump. administratio aut administrandi sciendique prudens, temperata, fortis, & justa ratio, reliquaque virtutes & actiones virtutibus congruentes. Sed in primis, quæ ad Atticum singularem amicum in epistola 24. libri 2. scribit, meliora hunc vidisse iis, quæ se-
 ctatus esset, ac popularium suorum exemplo, & consuetudinis torrente abreptum fuisse ostendunt: ubi postquam nonnulla de hominum judiciis, & famæ apud posteros cura, tum iis quæ Romæ agerentur dixit: hæc ex adytis cordis profert: *Sed quid ego hæc, quæ cupio deponere, & toto animo, atque omni cura φιλοσοφείν? Sic, inquam, in animo. Sic vellem ab initio. Nunc vero quoniam, quæ putavi esse præclara, expertus sum quam essent inania, cum omnibus Musis rationem habere cogito.* Ejusdem stomachi hæc, in alia ad eundem Atticum epistola libro quarto: *Ego hic pascor bibliotheca Fausti: fortasse tu putabas his rebus Puteolanis & Lucrinensibus (nempe ostris & aliis piscibus) ne hæc quidem desunt. Sed mehercule, ut a ceteris oblectationibus deseror & voluptatibus propter Remp. sic literis sustentor & recreor: maloque in illa tua sedecula, quam habes sub imagine Aristotelis, sedere, quam in istorum sella curuli.* Quæ & alia magni illius viri in eandem sententiam, tam ab ejus instituto & genere vivendi abhorrentia, cum considero, testimonium veritatis ubique occupantis principatum, ut Tertullianus ait, de *Prescript. adversus Hæretic.* agnosco libens. tanta est enim ejus vis & potestas, ut homines vel invitos interdum ad sui confessionem adigat. Quod cum alii graves auctores, tum Polybius lib. 13. acute perspexit, & memorabili hac sententia expressit, quam ut mire his consentaneam, subjungere visum est: *Καί μοι δοκεῖ μέγιστον θεῶν τοῖς ἀνθρώποις ἢ φύσις ἀποδείξαι τὴν ἀλή-*

θειαν, και μεγαλυ αυτη προθειναι δυναμιν. παντων γεν αυλην καταγωνιζομενων, ενιοτε και πασων των πιθανολητων μελα τω ψευδους ταπτομενων, εκδιδ' οπως αυλη δι αυλης εις τας ψυχαις εισδυλαι των ανθρωπων, και ποτε μη παραχημα δεικνυσι την αυλης δυναμιν, ποτε δε πολυν χρονον επισκοπειθεισα, τελει αυλη δι αυλης επικρατει και καταγωνιζειαι το ψευδ. hoc est, Equidem existimo naturam mortalibus veritatem constituisse Deam maximam, maximamque illi vim attribuisse. Nam hac cum ab omnibus oppugnetur, atque adeo omnes nonnunquam verisimiles conjectura a mendacio stent; ipsa per se nescio quomodo in animos hominum se insinuat; modo repente illam suam vim exferit; modo tenebris obtecta longo tempore, ad extremum suapte vi ipsa vincit, obtinetque, & de mendacio triumphat.

CAPUT III.

Alius Ciceronis locus, de Catonis morte spontanea ex eodem libro primo Officiorum. quid sit gravitas de hominis ingenio usurpata?

Ed & quæ idem disputat de consilio, quod Cato Uticæ cepit abrumpendæ vitæ, & ad exitum invitæ omnibus perduxit, in eodem libro de Officiis, quam popularem fecutus sit philosophandi modum, perspicue demonstrant. Notus est in hac parte veterum furor, si quid iis accidisset gravius, quam ferendum videretur, ut iustas se habere evitæ excedendi causas putarent. Nam hoc inter præcipua virtutis specimina ponebant, si se manu ipsi in libertatem asserent. Quod ευλογον θεαγωγην vocabant, de qua re libellus extat inter Plotini Enneadas.

In primis Romani tale facinus honestum, & generosi animi argumentum censebant: unde apud *Horatium* *Catonis nobile letum*. Multa & *Seneca*, *Lucanus*, *Valerius*, *Plinius junior*, *Tacitus* in eandem sententiam habent. Hanc igitur & *Cicero* opinionem vulgi secutus sic *Catonis* factum defendit: *Atque hac differentia naturarum tantam habet vim, ut nonnunquam sibi ipsi alius consciscere debeat, alius in eadem causa non debeat. Num enim alia in causa M. Cato fuit, alia ceteri, qui se in Africa Cesari tradiderunt? Atque ceteris forsitan vitio datum esset, si se interemissent, propterea quod eorum vita levior & mores fuerant faciliores: Catoni autem cum incredibilem tribuisset natura gravitatem, eamque ipse perpetua constantia roborasset, semperque in proposito, susceptoque consilio permansisset, moriendum potius, quam tyranni vultus adspiciendus fuit.* Hoc igitur est quod nunc considerandum censemus, num scilicet gravitas morem eum in humanis actionibus differentiam constituat, ut quod uni nefas est, id alii in eadem causa, ob hanc naturæ & morum gravitatem facere liceat.

Principio quid *gravitatis* nomine intelligi debeat, nosse convenit, non modo susceptæ disputationis causa, sed & eruditionis, ne nos vocabuli, quod in bonorum auctorum, qui purissime Latine locuti sunt, monumentis frequenter occurrit, significatio lateat. ut etiam intelligatur, quid iidem auctores velint, cum maxime propriam Romanæ genti gravitatem asserunt. Ut cum *Cicero* ipse sic de populo Romano in *orat. pro Sextio* loquitur: *Primum in ea civitate nati, unde orta mihi gravitas & magnitudo animi videtur.* Item *Plinius* lib. 23. cap. 1. ubi vinorum genera distinguit *Nos (inquit) in ista Romana gravitate, artiumque liberalium appetentia, non ut Medici, sed, ut iudices salutis humane, diligenter distinguemus.* Rursus lib. 29. cap. 1. *Solam hanc artium Græcarum (medicinam) nondum exercet Romana gravitas in tanto fructu* Quid est igitur

tur *gravitas*? quantum ex literis colligere possum, *Gravitas* habitus est mentis, qua quis neque facile opinioni cuiquam assentitur, neque item ab ea, quam semel veram judicavit, facile se nisi fortiori ratione & manifestis rebus deduci patitur. ostendo ex *Cicerone* lib. 1. de *Natura Deorum* non longe ab initio: *Quid tam temerarium, tamque indignum sapientis gravitate, atque constantia, quam aut falsum sentire, aut quod non satis explorate perceptum sit, & cognitum, sine ulla dubitatione defendere?* Apparet etiam manifestissime hoc exemplo gravitatis *Lacedæmoniorum*, quod narrat *Cornelius Nepos* in *vita Pausaniæ*: quem cum *Argilius* proditoris detulisset, ejusque literas ad *Perfarum* regem protulisset; non prius tamen *Ephori* quicquam in eum exsequi sustinuerunt, quam ipsum *Pausaniam* adversus se testem haberent: *Non est prætereunda gravitas Lacedæmoniorum hoc loco: nam ne hujus (Argilii) quidem indicio impulsus sunt, ut Pausaniam comprehenderent: neque prius vim adhibendam putaverunt, quam se ipse indicasset.*

Contra qui levibus momentis ad assentiendum impelluntur, facileque in hanc vel illam partem flectuntur, *leves* dicuntur. Qualem in veteribus *Gallis* (si credere fas est) animorum habitum *Cæsar* notat, lib. 4. de *bello Gallico*, his verbis: *His de rebus Cæsar certior factus, & infirmitatem Gallorum veritus, quod sunt in consiliis capiendis mobiles, & novis plerunque rebus student, nihil his committendum existimavit. Est autem hoc Gallicæ consuetudinis; ut, & viatores etiam invito consistere cogant: &, quod quisque eorum de quaque re audierit, aut cognoverit, querant, & mercatores in oppidis vulgus circumfistat; quibus ex regionibus veniant, quasque res ibi cognoverint, pronuntiare cogant. His rumoribus atque auditionibus permoti, de summis sæpe rebus consilia ineunt: quorum eos e vestigio pœnitere necesse est, cum incertis rumoribus serviant, & plerique ad voluntatem eorum*

rum ficta respondeant. Hujusmodi sunt fere omnes juvenili ætate, mobili animo ad omnem impressionem, quos Plato in *Theateto* haud certum tenere cursum, sed varias in partes velut ἀνερμάτιστα πλοῖα male saburrata naves impetu ferri dicit: Quo Flaccus respiciens, ad eum modum parum se ullius dogmatis aut sectæ tenacem fatetur:

Quo me cumque rapit tempestas, deseror hospes.

Tali igitur ingenio præditos, *leves* Latinus sermo appellat; *graves* autem, qui contrario modo se habent, stabiles in opinionibus & propositi tenaces. Sumpta est autem vox per translationem ab ea, quæ est in corporibus, gravitate, qua deorsum subsident, & in loco insistant. Quo enim graviora sunt, eo magis in loco permanent, ac difficilior inde educuntur: leviora autem corpora facile moventibus cedunt, & si levissima sunt, sponte evolant.

Ceterum, non, si quis ægre cuiquam orationi assentitur, aut difficulter a sententia deducitur, continuo hunc virum gravem dixeris: nam multis, ne rebus manifestis assensum præbeant, ingenii tarditas & hebetudo obstat; ne sententiam mutant, pertinacia & naturæ torvitas quædam & rigor inflexibilis; quod genus Græci ἀνθάδεις & ἰδιογνώμονας, vel etiam ἀμαθεῖς, nos *pertinaces* & *indociles* vocamus. quem mentis habitum nemo laudaverit. Nos gravitatem animi virtutem, vel præcipuam censemus; nulla quidem magis philosophum decet; nulla tam animum veritati amicum reddit & conciliat; ab errore præservat. Ad hanc gravitatem pertinere arbitror illud notum Epicharmi, μέμνασο ἀπιστεῖν, ἀρθεῖα ταῦτα τῶν φρενῶν. quo artus sapientiæ statuit non credere: temere scilicet & sine valida ratione. Est igitur gravis, non quisquis difficulter credit, sed qui ex prudentia, quia scit verum a falso discernere, & in unoquoque rationes omnes & momenta acute expendit, solum id sequitur, quod magis ratione confirmatum, & veritati congruens videtur.

tur. Ejusmodi fuit Socratis gravitas, talis omnium, qui jure sapientes dicuntur.

His ita ut par est, constitutis, nego ex gravitate fecisse Catonem, cum se interfecit, ne Cæsarem victorem & dominum videret, si hoc facinus contra rationem. si quidem nulla, ut probavimus, gravitas esse potest, nisi quam ratio moderatur. Atqui certissimum est recte philosophanti, nullam, uno Dei mandato excepto, cuiquam idoneam dari posse sui interimendi causam: quam autem M. Tullius Catonem habuisse dicit, hanc futilem & ridiculam fuisse ostendo. negat ei gravitati & constantiæ animi quæ in Catone fuit, consentaneum fuisse, sub regno Cæsaris vivere, potius igitur illi mortem fuisse oppetendam, quam vultum tyranni aspiciendum censet, neque aliam præterea qua id probet rationem tam atrocis facti affert. Atqui decebat philosophum, aliquam hujus causam proferre, qua intelligeretur ex vera gravitate, & certo consilio id profectum; non autem (quod *Augustinus* lib. 1. de Civit. Dei cap. 23. existimat) invidia, ne hoc etiam ad Cæsaris gloriam accederet, pepercisse Catoni; aut pudore servitutis. Nunc solius, ac, ut jam docebo, falsæ gravitatis specie objecta lectorem destituit.

Moriendum, inquit, *potius Catoni fuit, quam vultus aspiciendus tyranni.* quid ita? quia incredibilem natura ei gravitatem dederat; cumque supra omnes mortales gravis & constans esset, huic persistere in proposito necesse fuit, & mori potius, quam sententiam mutare. Semper enim tyrannidi adversatus fuerat, ejus causa Cæsari bellum indixerat, libertatem omni ope defenderat: igitur tyrannum nullo modo ferre debuit: proinde aut debellandus fuisset tyrannus, quod fieri posse desperabat; aut quod in proclivi erat, anima relinquenda, ne vivendo, indigna videre & pati cogeretur. Hæc, nisi fallor, *Ciceronis* sententia est in hac defensione Catonis. *cujus unicum fundamentum esse*

esse liquet, quod Cato in proposito manens, vitam sub principatu Cæsaris retinere non debuit. Hoc autem quis falso a *Cicerone* accipi non videt? Nempe id semper fuit propositum Catonis Reipublicæ consulere, libertatem tueri, tyrannidi obstare, removeere eam & impedire, quantum scilicet in ipso esset. Quippe hoc in primis prudentiæ & gravitatis, non plus neque aliter prodesse velle, quam licet. Majora viribus, & quæ fieri non possunt, affectare, levitatis, & temeritatis. Hoc si animo erat Cato, quid, quæso, tyrannis obstabat, quo minus in eo proposito maneret, hoc est, libertatem communem & jus æquale probaret, violentiam & oppressionem improbaret, atque odio haberet, oppresserat Cæsar armis Rempublicam: fortunæ hæc vis, non culpa Catonis. Ceterum nihil in animos fortuna juris habet, neque si quis viribus & fortunæ succumbit, continuo propositum mutat. Potuit Cato idem manere sub Cæsare, qui incolumi Republica olim fuerat, hoc est, libertatis amans, potentiæ non legitimæ hostis, meliorum rerum suasor, ubi opus esset, dehortator pejorum: uno verbo rigidæ illius virtutis, quam probabat, asseclator & vindex. Alioqui virtus fortunæ obnoxia esset, & libidinis alienæ ac vitiorum mancipium. Quod philosophi negant, in primis Stoici, quos Cato in philosophia maxime probabat. His placuit *omnes sapientes liberos esse, stultos omnes, servos*, quem locum copiose in *Paradoxis Cicero* ex Stoicorum sententia tractat: quo loco hanc thesim ponit: *nisi sapientem, liberum esse neminem*. & probat, quia libertas est potestas vivendi ut velis: id autem ei soli esse concessum, cujus omnia consilia, resque omnes, quas gerit, ab ipso proficiscuntur, eodemque referuntur, nec est ulla res, quæ plus apud eum polleat, quam ipsius voluntas, atque iudicium. Cui definitioni congruit divisio illa rerum, quæ in nobis, & quæ extra nos, apud *Epictetum*. Nam ut ibi dicitur, quæ in nobis

bis

bis sunt, natura ἐλεύθερα, ἀκόλυτα, ἀπαρεμπόδινα,
hoc est, libera sunt, neque impediri aut prohiberi ullo mo-
do possunt.

Quid ni igitur potuisset hoc modo liber esse Cato, sub
quocumque dominatu Cæsaris, si sapiens fuit, ut volunt?
Nisi forte putamus Socratem non fuisse liberum sub tri-
ginta tyrannis, qui tempore illo civitatem Atheniensium
durissima servitute premebant. Quorum violentam do-
minationem & injustitiam, cum vir ille sapientissimus
summopere, ut par est, improbaret; non tamen ut
eam fugeret, sibi manus ipse violentas attulit, ac ne civi-
tate quidem excedere voluit. Nam potuisset, ut antea
Pythagoras, & alii complures, proficisci in exilium,
ne patriæ calamitatem videret. Sed illa fortuita ad se per-
tinere non putabat: quo statu rerum, qua fortuna ute-
rentur Athenienses, non esse in se situm intelligebat:
vellet depellere tyrannos, civitatem servitute oppressam
liberare, si posset, cum id facultatem suam excedere vi-
deret, quo potuit solitusque fuit modo, cives doctri-
na & præceptis sapientiæ adjuvare non distitit, atque ita
idem vitæ propositum, atque institutum sequens, dignam
philosopho & viro magno constantiam & gravitatem præ-
stitit. non aliter enim sub tyrannis vixit, ac in civitate li-
bera vixerat: eandem animi invicti magnitudinem ac li-
bertatem ostendit, suoque exemplo probavit posse om-
nia mutari, uno excepto sapientis animo. Quale animi
invicti robur *Horatius* admirans, præclare his versibus
expressit:

Iustum & tenacem propositi virum

Non civium ardor prava jubentium,

Non vultus instantis tyranni

Mente quatit solida: neque auster

Dux inquieti turbidus Adriæ,

Nec fulminantis magna Jovis manus.

Si fractus illabatur orbis,

Impavidum ferient ruinae.

Quod igitur inter vina & amores juvenum comeffabundus poëta vidit, quomodo Catonem fugit, tam cordatum virum, tam gravem, tam severum? An non hoc monstri simile, hominem philosophiæ deditum, & præceptis sapientiæ plenum, usque adeo veræ rationis, sui que oblivisci, ut, quia Cæsar viveret, sibi esse moriendum putaret. Tringenta tyrannos Socrates ferre potuit; Cato unum non poterit? Idem Socrates apud *Platonem* in *Phadone* quenquam se vita exigere, priusquam inevitabilem Deus necessitatem imposuerit, nefas iudicat; Cato hujus doctrinæ, quæ verissima est, minime ignarus; qui millies fortasse eum *dialogum* legerat, ea ipsa nocte, qua se interemit, relegerat, nihilo minus ira atque indignatione victus, immani se vulnere macerat, viscera propriis manibus spargit & dissipat, non lacrymis amicorum non filii, non domesticorum ploratu ullo & lamentationibus movetur; non philosophorum quos secum habebat, Apollonidis Stoici, & Demetrii Peripatetici, qui, ut verisimile est, eadem illa, quæ modo exposui, vel etiam meliora, suggerebant, ac vehementer eum a tali incepto dehortabantur, ullis disputationibus cedit: *Cicero* (quod magis mirum videatur) *Platonis* summus admirator, qui alicubi, ait malle se cum *Platone* errare, quam cum aliis vera sentire, traditam a *Platone* veritatem deserit, & potius, quam Catonem, heroem suum (ita enim in *epistolis ad Atticum* vocat) peccasse fateatur, atrocissimum omnium facinus contra philosophorum potiorum decreta, immo contra naturæ primam legem propalam defendit. Quod igitur male defendat, ex dictis patet: nunc quod heic Catonis factum probat, ut alibi suppresso Catonis nomine improbat atque vituperet, videre operæ pretium est. Sic idem in præfat.

lib.

lib. 2. de Divin. Dabunt igitur mihi veniam mei cives, vel gratiam potius habebunt, quod cum esse in unius potestate respubl. nequeat ego me abdididi, neque deserui neque affixi: neque ita gessi, quasi homini aut temporibus iratus: neque ita porro aut adulatus, aut admiratus sum fortunam alterius, ut me mea pœniteret: id enim ipsum a Platone philosophiaque didiceram, naturales esse conversiones quasdam rerum publicarum &c. Nimirum his verbis, nisi admodum fallor, Catonem, qui id non viderit & se afflixerit, inscitiae & temeritatis taxat.

CAPUT IV.

Ejusdem M. Tullii problema, de paucitate oratorum excellentium, nullum esse ostenditur.

Hoc etiam quod, eidem Ciceroni visum est dignum consideratione, ab ipso autem proponitur & explicatur in primo de Oratore, de oratorum paucitate & frequentia expendere placet. Sic autem difficultatem proponit: *Ac mihi quidem saepenumero in summos homines, ac summis ingeniis praeditos intuenti, querendum esse visum est, quid esset, cur plures in omnibus artibus, quam in dicendo admirabiles existissent?* Quibus verbis hoc statim pro explorato ac rato accipit, pauciores multo in dicendi arte illustres viros semper fuisse, quam in aliis disciplinis. Mihi vero (pace viri tanti dicere liceat) non modo non manifestum id; sed etiam falsum videtur; neque illa, quam ibi habet, inductio, virorum artibus variis florentium, mihi quicquam certi ostendit, quia neminem eorum, quos in aliis facultatibus excelluisse dicit, nominat; sed sola disciplinarum atque artium genera percensens, politicam, phi-
loso-

lofophiam, mathesim, musicam, grammaticam, dicendi artem; in singulis plures fuisse magnos, quam in eloquentia sumit, tum velut id plane esset compertum, ad causæ investigationem procedit.

Ceterum decuit aliquot utrinque illustres viros in medium adducere: una quidem ex parte, qui aliis artibus; ex altera, qui in dicendo maxime insignes & præstantes fuissent. Tunc demum si multi in unoquoque aliarum disciplinarum atque artium genere egregii reperirentur; perpauca in dicendo excellentes indicari possent, plane constaret problema, & locus disputationi esset. Nunc rem confuse & generaliter proponens, magnam nobis dubitandi occasionem reliquit, an satis vere quæstio sit posita, metuoque ut tota hæc disputatio alioqui elegantissima, ad nihilum redeat. Ad rem igitur ut veniam, ac ut difficultas intelligatur, sic considerandum est, nempe in unoquoque artium genere atque facultate tres quasi gradus distingui debere: unum quidem eorum, qui obscuri & vulgares, quorum largus ubique proventus & fœtura: alterum quos claros & nobiles recte dixeris, qui se humo sustulere, nomen in aliqua arte consecuti sunt: tertium eorum, qui consummatæ virtutis & in fastigio positæ. In primo gradu multitudo, ut dixi, ingens vulgarium ingeniorum & obscurorum: in secundo non tanta est quidem frequentia, sed tamen neque horum est paucitas: solo in gradu tertio summa ubique raritas, eorum scilicet qui apicem in aliquo genere & culmen attingere potuerunt; nec solum in artibus & disciplinis, sed etiam in aliis rerum differentiis. nam & homines perfectæ boni, aut summe mali pauci reperiuntur, pauci statura ingentes aut admodum pusilli, eademque ratio est, celeritatis & tarditatis: pulchritudinis & deformitatis, albedinis & nigredinis, omnium denique, quæ sunt in unoquoque genere extrema; juxta illud *Platonis in Phædone*:

Εἰ γὰρ πρὸς μετὰ τέχνης ἐχρῆτο, ὡς περὶ ἔχει, ἕτως ἀν' ἡγήσαιτο τὰς μὲν χρηστὰς καὶ πονηρὰς σφόδρα, ὀλίγας εἶναι ἐκατέρως, τὰς δὲ μελαξὺ, πλείους. & paulo post: περὶ τῆς σφόδρα μικρῶν καὶ μεγάλων, οἶει τί σπανιώτερον εἶναι, ἢ μέγαν ἢ σφόδρα σμικρὸν δξευρεῖν ἀνθρώπον, ἢ κύνα, ἢ ἄλλο ὅτιον, ἢ αὐταχύν, ἢ βραδύν ἢ καλόν, ἢ αἰσχρόν, ἢ λευκόν, ἢ μέλανα; ἢ ἄκ ἢ θησαι, ὅτι τῶν τοιούτων τὰ μὲν ἄκρα τῶν ἐσχάτων, σπάνια καὶ ὀλίγα. τὰ δὲ μελαξὺ, ἀφθονα καὶ πολλά; i. Si enim ex arte uti (hominibus) studeret, utique rem ipsam ita, ut habet, se habere arbitraretur, videlicet homines vehementer bonos aut malos per paucos esse, medios vero plurimos. Quemadmodum in rebus contingit valde aut parvis aut magnis. Antu arbitraris quicquam esse rarius; quam valde magnum, aut valde parvum reperire hominem vel canem, vel quodvis aliud? atque rursus celerrimum & tardissimum; pulcherrimum, turpissimum; albissimum, nigerrimum? An ignoras in his omnibus extremorum summa rara quidem & pauca esse, media vero frequentia atque multa? Jam ergo ex hoc Platonis loco, Ciceronis quaestio non consistit, si hoc aequè per omnia genera obtinet, ubicumque magis ex & minus reperitur, ut τὰ ἄκρα τῶν ἐσχάτων hoc est extremorum summa rara & pauca existant.

Quidni enim & in iis quas Cicero ibidem adducit artibus, imperatoria sive politica, philosophia, mathesi, grammatica, poëtica?

Enimvero cum summa ubique esse rara in confesso sit; cum, inquam, commune hoc sit omnium, ut dixi, artium; si tamen hoc in dicendi arte eximium existimavit, quod pauciores adhuc in ea, quam in aliis excellere possint, debuit omnino id exemplis declarare, si nobis persuasum voluit; plures, inquam, summos fuisse in poëtica, in philosophia, in mathematicis & aliis disciplinis, quam in eloquentia. Ac de poëtis quidem cum in eo genere excellentium minorem semper fuisse copiam, quam in aliis arti-

artibus fateatur, tamen pauciores multo exstitisse oratores statuit: *Vere mihi* (inquit) *hoc videor esse dicturus, ex omnibus iis, qui in harum artium studiis liberalissimis sint doctrinisque versati, minimam copiam poetarum egregiorum exstitisse: atque in hoc ipso numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, si diligenter & ex nostrorum, & ex Græcorum copia comparare voles, multo tamen pauciores oratores, quam poetae boni reperientur.* Hic duo habemus: unum quidem pauciores fuisse in poetica egregios, quam in aliis artibus: alterum pauciores adhuc oratores bonos, quam poetas exstitisse. Quod ad prius attinet, concedi potest: alterum non item. neque enim ejusmodi, in quo nemini ulla difficultas aut dubitatio esse possit. Profecto aliquid a *Cicerone* allatum oportuit, quod id nobis planum ac perspicuum fieret. Quid si nego pauciores bonos oratores, quam poetas fuisse? Age, *Marce Tulli*: quem mihi ex universa Græcorum poetarum multitudine dabis, qui cum *Homero* comparari possit? omnium quidem iudicio unus hic principatum & culmen hujus artis semper tenuit. Nulla hic doctis controversia est, omnes in eam sententiam pedibus vadunt, quam *Vellejus Paterculus* his verbis pronuntiavit: *Clarissimum Homeri illuxit ingenium, sine exemplo maximum: qui magnitudine operum & fulgore carminum, solus appellari poeta meruit.* Eadem *Maronis* apud Romanos præstantia est, qui omnes & priores in ea gente & sequentes, sua luce obruit. Qui igitur pauciores poetis oratores summi, si unus tantum apud Græcos *Homerus*, unus apud Latinos *Virgilius*?

Sed fortasse *Cicero* diceret egregios se poetas appellare, non qui egregii, ut *Homerus* aut *Maro*, in ipso fastigio positi, & ceterorum omnium principes; sed claritatem simpliciter & nomen carmine adeptos. si ita est, & oratores egregios pariter accipi oportebit, qui vere clari & celebres fuerunt: quo pacto non pauciores, ut *Cicero* autumat, claros oratores, sed plures fuisse, quam poetas re-

R

riemus.

riemus. Si negaret Cicero, producerem illi suum librum de *claris oratoribus*, quo in libro non paucos, cum e Græcia, tum e Romana nobilitate insignes & claros oratores ipse enumerat: proferam & quæ idem in *Tuscul. Quæstionum* præfatione habet: *Oratorem celeriter complexi sumus, nec eum primo eruditum, aptum tamen ad dicendum, post autem eruditum. Nam Galbam, Africanum, Lælium, doctos fuisse memoria traditum est: studiosum autem eum, qui hos ætate anteibat, Catonem: post vero Lepidum, Carbonem, Gracchos: deinde ita magnos nostram ad ætatem, ut non multum, aut nihil omnino Græcis cederetur. Apud Græcos vero quot eloquentia celebres viri exstiterint, longum sit enumerando persequi. Non enim si nemo horum, certe pauci, ad summam Demosthenis pervenerunt, non multi clari & illustres fuerunt. Quid de philosophis dicam; non & in his, ut Plato dicit, thyrsigeri multi, pauci Bacchi, hoc est, veri sapientiæ mystæ & ejus spiritu afflati reperiuntur? Quippe & varios eorum ordines & gradus videre est. Quidam solum nomen habent, ut Sophistæ omnes, gloriolæ studiosi, veritatis hostes, stultarum opinionum auctores: errorum impudentes patroni, meris verborum præstigiis vulgo illudentes, & falsa specie philosophiam mentientes: quales olim Gorgias Leontinus, Prodicus Chius, Protagoras Abderites, Hippias Eleus, Euthydemus, & alii complures: Socratis & Platonis ævo, non pauci & nostra ætate, & patrum memoria famosi exstiterunt: Alii philosophi quidem, sed sine nomine: quorum ingens turba; clari & celebres alii, sed crudæ & imperfectæ eruditionis, ut qui prima philosophiæ fundamenta jecerunt; Thales, Anaximander, Anaximenes, Anaxagoras, Xenophanes, Zeno Eleates, Leucippus, Democritus, & ceteri prope omnes Socrate antiquiores: Alii denique inusitata ingenii felicitate & industria, longe aliorum omnium captum & metam egressi, non sine providentia geniti, qui ipsum naturæ humanæ apicem & rationis*

nor-

normam ultimam attingerent: philosophiæ habitum certum & formam imponerent: quos denique reliqui mortales veros philosophandi magistros & duces sequerentur. In hoc igitur supremo ordine plures philosophos, quam primi nominis oratores dicemus? Non ipse Cicero dixerit: duo tantum eximii & incomparabiles philosophi, *Plato & Aristoteles*. ita enim lib. I. *Tuscul. quest.* testatur his verbis: *Aristoteles longe omnibus (Platonem semper excipio) præstans & ingenio & diligentia*. Non enim simpliciter omnibus, sed longe hoc est magno intervallo præstare dicit: ex quo intelligamus, hos duos esse eximios & principes, cum quibus alii ne comparari quidem possint.

Possẽm multa hic de eorum virorum excellentia dicere; sed nolo elogiis exscribendis discendi avidos lectores morari: solum dicam, omnes qui quidem habent bonam mentem, & iudicio valent; huic *Ciceronis* iudicio de summis illis magistris semper stetisse, ac pari studio utrumque amplexos: tametsi quidam in *Platonis* admirationem, alii in *Aristotelis* magis propensi: ceterum omnes in eo consentiunt, aliorum quibus nomen philosophia dedit, neminem ad horum duorum gloriam aspirasse: qui hos non admirantur, elephantum corio circumtecti sunt. *Julius Cæsar Scaliger* quidem utrique se amicum fatetur; magis tamen *Aristoteli*. *Utriusque sum equidem* (inquit *com.* ad lib. I. de *Plantis*.) *sed ita ut si in opinione hominum, si qua est super illorum oraculis controversia, si sit alter deserendus, sciam quid facturum sim*. Alter enim est natura lingua: alter altera natura, sed eloquentissima. Idem in *Exercitatione* centesima nonagesima quarta: tres humanæ laudis gradus proponens, in singulis unum tantum præcipuum agnoscit: *Dua sunt* (inquit) *aquila sola in natura rerum, altera bellicæ laudis, altera literaria: illa potentia, hæc sapientia: Cæsar & Aristoteles*. *Unicus pœtica sirenophœnix Virgilius*. Ita is de supremo fastigio, atque insectibili eminentia.

In iisdem autem *exercitationibus*: locum non memini, paulo magis laudis literariæ pomœria dilatans, quatuor omnino scientiarum omnium ac totius sapientiæ humanæ lumina adorat: *Hippocratem, Platonem, Aristotelem, Galenum.*

Quod de poëtis & philosophis dixi, ad eundem modum se habere, in aliis disciplinis, in arte civitatum regendarum, in militia ostendere possem: sed hæc satis arbitror ad redarguendam *Ciceroniani* problematis vanitatem. constat enim ex dictis, lege naturæ multos quocumque in genere claros quidem & nobiles semper; summos, fortasse unum aut alterum in singulis disciplinis; utique perpaucos, ut quod ad præstantiam & raritatem attinet, non sit assignare discrimen, quo dicendi professio ab aliis differat.

C A P U T V.

Alius Ciceronis locus, in quo libellum duodecim tabularum, cum philosophorum bibliothecis comparat.

Non possum mihi temperare, quin & hic insigne illud Romanæ vanitatis argumentum referam, cum idem *M. Tullius* in eodem libro primo *de Oratore*, leges decemvirales, quas *duodecim tabularum* vocant, cum philosophorum bibliothecis comparat, & eum libellum, sanctissimis philosophiæ adytis & sanctuariis omnibus præfert. Tanti est esse oratorem, eumque Romanum. verba *Ciceronis* hæc sunt: *Fremant omnes licet: dicam quod sentio: bibliothecas me hercule omnium philosophorum unus mihi vide-*

videtur duodecim tabularum libellus, si quis legum fontes, & capita viderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare. Quo dicto (tanti viri pace liceat dixisse) haud scio an quicquam temerarium magis & insanum effutiri possit. Quapropter hoc egregium in primis Romanæ, ut dixi, arrogantia & vanitatis monumentum censeo. Neque enim inscitia arguerim M. Tullium, aut negligentia in evolvendis philosophorum libris, qui Platonem sine dubio legerat, Aristotelem, Theophrastum, Zenonem, Chrysippum: & alios complures, quorum passim in suis philosophicis libris opiniones refert atque considerat. Sed cæcum patriæ ac gentis amorem, tum innatam genti ambitionem vincendi omnes alias nationes non modo armis, sed etiam ingenio & cultu omni ingenuarum artium. Sed & invidiam adversus Græcos potius accusaverim. nempe illi dolebat populum victorem gentium & Orbis dominum Græcis ulla laude videri inferiorem, quos homines potentia & legibus suis subditos tenebant, eos habere loquendi, & sapiendi magistros. Cujus ambitionis & cæci amoris, invidiæque voces testes passim jactat: ut cum in primo Tuscul. questionum, ita loquitur: *Sed meum judicium semper fuit, omnia nostros aut invenisse per se sapientius, quam Græcos; aut accepta ab illis, fecisse meliora, quæ quidem digna statuissent, in quibus elaborarent.*

Quinetiam in primo de Finibus Latinæ linguæ ubertatem & copiam Græcæ opulentia non modo componere, sed etiam præferre non dubitat: *Ita sentio & sæpe disserui, Latinam linguam non modo non inopem, ut vulgo putarent, sed locupletiores etiam esse, quam Græcam.* Si ita est, cur ad eas res, quas a Græcis accipit, Latine explicandas, nova vocabula procudere cogitur? cur linguam Latinam se augere confitetur in libro de Fato: *Quia pertinet ad mores, quos non Græci vocant; nos eam partem philosophiæ de moribus appellare solemus. Sed decet augmentem linguam Latinam*
nomi-

nominare moralem? Cur *Lucretius* eruditissimus Vates haud multo eo antiquior, de patrii sermonis egestate conqueritur:

*Nec me animi fallit Grajorum obscura reperta
Difficile illustrare Latinis versibus esse:
Multa novis verbis praesertim cum sit agendum,
Propter egestatem linguae, & rerum novitatem.*

Verum hæc *Ciceronis* in patriæ linguæ opibus prædicandis vanitas, pridem ab aliis animadversa ac strenue, ut par erat, confutata est, modo hanc decemviralium legum cum philosophorum bibliothecis comparationem expendere liceat; tum, ut latius pateat disceptatio, an ea sit universæ Romanorum jurisprudentiæ dignitas atque utilitas, quæ non modo omnibus philosophorum antiquorum scriptis opponi, sed etiam præferri mereatur.

Primum quæ maxime in jure civili & XII. Tabulis miranda *Ciceroni* videantur, verbis ipsius exponere operæ pretium est: Plurima est, inquit, & in ipso jure civili, & in Pontificum libris, & in XII. tabulis antiquitatis effigies, & quod verborum prisca vetustas cognoscitur, & actionum genera quadam majorum consuetudinem, vitamque declarant: sive quis civilem scientiam contempletur, quam *Scævola* non putat oratoris esse propriam, sed cujusdam ex alio genere prudentiæ, totam hanc descriptis omnibus civitatis utilitatibus, ac partibus, XII. tabulis contineri videbit: sive quem ista præpotens & gloriosa philosophia delectat (dicam audacimus) hosce habet fontes omnium disputationum suarum, qui jure civili & legibus continentur. Ex his enim dignitatem maxime expetendam videmus, cum verus, justus, atque honestus labor honoribus, præmiis, atque splendore decoratur: vitia autem hominum, atque fraudes damnis, ignominiiis, vinculis, verberibus, exsiliis, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationumque plenius disputationibus, sed auctoritate, nutuque legum domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis

alienis mentes, oculos, manus, abstinere. Hæc ibi Cicero, ob quæ libellum eum *XII. tabularum* omnium philosophorum bibliothecis anteponendum judicat.

Ego vero vehementer admiror, si Cicero putavit, quod sit ad multitudinem in æquali mutuorum officiorum communione atque societate tenendam maxime accommodatum, id simpliciter esse optimum & summopere expetendum in rebus humanis; tum si quid in iis *XII. tabulis*, rationi & naturæ hominis magis congruens & id aliunde quam a philosophia fluxisse.

At enim vero eorum, quæ in iis tabulis proponuntur atque sanciantur, pleraque omnia, quam sint futilia & ridicula, eorum respectu, quæ nobis philosophorum clarissimi de Deo, de origine mundi, & naturæ legibus, de natura hominis, de providentia, de animæ immortalitate, de virtute, de vitiis, de summo hominis bono discussa atque explicata reliquerunt, eum libellum & philosophorum disputationes legenti planum esse potest. Quid enim in illo decemvirali scripto videmus, nisi humile, plebejum, in postrema mortalitatis fæce ac tenebris depressum; tametsi necessarium? Quid autem inde haurimus, nisi hæc solennia veterum pragmaticorum, & rabularum; *In jus vocationem, vadimonia, antistationes, vagulationes, de pactis, de adducendo in jus adversario, ac dando jumento, si morbus avitasque vitium escit, de vindiciis sumendis, de finibus regundis, de familia eriscunda, de aquaductibus & stillicidiis*, de aliis adhuc magis contemptis, ad quæ nemo paulo altiore ingenio præditus non statim nauseet: Cicero quidem ipse propalam, in primo *de legibus*, ab se ut indigna viro erudito, & prorsus contemnenda repudiat. *Quid tam exiguum (inquit) quam est munus hoc eorum qui consuluntur? quanquam est populo necessarium? Nec vero eos, qui ei muneri præfuerunt, universi juris expertes fuisse existimo, sed hoc, civile quod vocant, eatenus exercuerunt, quoad populo*

prestare voluerunt. Illud autem incognitum minus est in usu, minusque necessarium. Quamobrem quo me vocas? aut quid hortaris? ut libellos consciam de stillicidiorum, & de parietum jure? aut ut stipulationum & judiciorum formulas componam? Quæ & conscripta sunt a multis diligenter, & sunt humiliora, quam illa, quæ a vobis expectari puto.

Qui locus Ciceronis indicat elogium illud, de excellentia libelli duodecim tabularum supra philosophorum bibliothecas, non aliter ab eo fuisse prolatum, nisi ut personæ, quam ibi inducit loquentem, ferviret, ut iis solenne, qui dialogos scribunt. Nam cum in iis, perinde ut in comœdiis, discrimina inducant personarum, necesse est unicuique, quod, & prout ingenio ejus, moribus & institutis congruit, id assignare. Quod plane ibi Cicero sequitur. Nam Crassum oratorem hæc dicere facit, coram Scavola, qui jurisprudentiam amplexus fuerat, ut studiis ejus gratificaretur, quemadmodum ex sequenti Antonii responsione apparet. Quare non est putandum, Ciceronem tam temerarias voces ex propria sententia jactasse. Verumtamen, quia nonnullos video, ex iis, qui jurisprudentiæ nomen dederunt, sive ut eam aliis tradant, ut qui se *jurisconsultos*, & recentiore vocabulo *antecessores* appellant: sive ut de jure respondeant, & causas agant, ut qui *advocati* & *causidici* dicuntur, sive ut de iis, quæ in controversiam veniunt, cum auctoritate sententiam pronuntient; ut qui judiciis præsent; has veteris jurisprudentiæ reliquias, nec non *pandectas* suas, & *Codicem*, & *rubricas* usque adeo magnificere, ut iis summorum philosophorum libros & bibliothecas ne comparandas quidem putent, eorum qui se totos altiorum rerum investigationi, atque contemplationi dedunt, prope modum misereantur; omisso Cicerone, qui de philosophis bene sensit: cum iis agam legulejis, & rabulis, ac nisi bonam mentem penitus exuerunt, virtutem ejurarunt, ad proprii erroris confessionem adigam.

Quid

Quid habent jurisconsulti in suis studiis venerandum, & liberali homine dignum (neque enim habere multa ejusmodi nego) quod non aut philosophis acceptum ferri debeat, aut longe infra philosophiæ propositum subsistat? an quisquam eorum adeo est meliorum literarum expertus, usque adeo ἀμωσθη, ut ignoret a philosophiæ fontibus deductos in hominum societatem ac publicam administrationem jurisprudentiæ rivus? veterum legislatorum maxime laudatos, aut philosophos fuisse, aut a philosophis optima quæque mutuatos. Ita namque de *Zaleuco* & *Charonda* proditum accepimus, a *Pythagora* sanctuariis artem regendarum civitatum, & jura prompsisse: & expressis verbis *Seneca* testatur epistola 90. *Zaleuci* (inquit) *Charondaque* leges laudantur: hi non in foro, nec in consultorum atrio, sed in *Pythagora* tacito illo, sanctoque secessu didicerunt jura, qua florenti tunc *Sicilia*, & per *Italiam* *Græcia* ponerent. idem tradit *Laertius* in *Pythagora*; hunc scilicet Πολλὰς κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἀπεργάσασθαι καλῶστε καὶ ἀγαθὸς ἀνδρας, αὐτὰς καὶ Ζάλευκον, καὶ Χαρίδαν τὰς νομοθέτας. Multos fecisse, ut boni præstantesque viri essent, in hisque *Zaleucum* & *Charondam* legislatores. His & *Jamblichus* attestatur in *vita Pythagora*, iisque, quos commemoravi legum inventoribus a *Pythagora* eruditus, alios adjungit, *Timaratum*, *Theætetum*, *Helicaonem*, *Aristotelem* & *Phytium*; hos quidem *Rheginorum* legumlatores, alios partim *Siculos*, partim *Locrenses*. Adde *Zamolxim* ex eadem *Pythagora* familia (nam ejus servus fuisse dicitur) legislatoris nomen & divinos honores apud *Getas* adeptum.

His antiquior *Solon* leges *Athenis* constituit, aut ipse philosophus, certe in sapientum illius ævi numero habitus, vel philosophis conversatus, quos ubique terrarum sequebatur, exilio verius, quam peregrinationibus susceptis. Certe *Thaletis*, qui tum disciplinarum omnium & sapientiæ culmen tenebat, visendi studio *Miletum* usque

profectus fuisse dicitur; quem scilicet, in legibus componendis adiutorem & socium haberet. Sed & alium *Thaletem* *Lycurgo* leges Spartanis dare meditati affuisse *Plutarchus* in *Lycurgo*, & in *Agide & Cleomene* tradit. & ipsum philosophi nomine dignum, si verum est, quod idem ait, hunc, mores populi fidibus & carmine salubri solitum componere; atque ita *Lycurgo* viam ad subigendos *Lacedæmoniorum* animos muniisse. *Strabo* autem lib. 10. hunc *Thaletem* *μουσικὸν καὶ νομοθετικὸν* hoc est *Musicum & legum conditorem* appellat, ut ab altero distinguat. Et quid hac veterum legislatorum enumeratione exemplisve opus, cum manifestum sit; leges, si recte instituendæ sunt, non aliunde, quam a naturæ principiis, & officiorum profunda contemplatione esse ducendas: quemadmodum *Cicero* ipse copiose differit in præfatione librorum *de legibus*. Ut enim *Demosthenes* in orat. *contra Aristocratem* dicit, leges sunt *τέλει τῆς πόλεως* mores civitatis, hoc est, idea & norma morum, qui si probi sunt, leges recte esse positas oportet: si pravi, contra: bene autem mores se habent, qui ad honestum egregie compositi; quod philosophiæ esse munus in confesso est.

Quod autem ad illa attinet, jura, quibus forenses controversiæ deciduntur, aut delicta certis pœnis coercentur, quæque magis ad usum societatis accommodata sunt, hæc fateor magis Jurisconsultorum sunt; quam philosophorum: verum, ut dixi, has artes sapientiæ professio infra suam dignitatem esse decrevit, quæ altioribus occupata ad hæc infima descendere abnuat, nec potest. Neque enim animus sursum simul, & deorsum esse quit. Satis est, si istis minoribus principia tradat, si lumen demittat, si veris notionibus hominum mentes necessariis occupatas desuper, ceu radiis quibusdam illustret, & tanquam habenis regat. Ex quo ipso intelligi potest, quantum philosophica eruditio præstet legislationi. Profecto quan-

to est melius, homines bonos efficere, quam nocentes punire. Nam philosophia, quomodo homines bene vivere possint, docet, suisque præceptis atque exhortationibus corrigit & bonos reddit: leges, omiſſa doctrina, nihilque explicantes severe improbos coercent: in quo quidem auctoritas apparet, & potestas vitæ & necis arbitra, nulla sapientia:

Quasitor Minos urnam movet, ille nocentum

Conciliumque vocat, vitasque & crimina discit,

Hoc, inquam, potentia, non sapientia, neque honorandum, nisi a sapientia fluxisset, atque, ut dixi, ab ipsa desuper regeretur. Scite & graviter Plato, Dionysio Syracusarum tyranno interroganti, quid censeret de officio judicis, quo ille gloriabatur, respondit: *Μόριόν τι μικρόν ἔστι πολιτικῶν τὸ δικάζειν ὀρθῶς. ἀκεραῖς γὰρ εἰκόασι τοῖς τὰ διεργωγόμενα ἱμάτια ἀνοφαίνουσι.* i. Particula quadam est politices recte judicandi munus. Similes enim sunt judices sartoribus, qui laceratas vestes resarciunt. Et leges ἐνικα τῶν ἀσυλλογιστῶν τῶν χρησίμων, propter eos, qui quod expedit ratione assequi non possunt, positas fuisse notat Porphyrius lib. 1. *περὶ ἀποχῆς ἐμφύχων.* Sed de his plura differimus in nostris libris, de natura ingenii humani, causis, differentiis, prosperitatibus. De cognitione autem veteris consuetudinis populi Romani, quam dat libellus decemviralis & aliorum jurisconsultorum, tum aditu ad honores gerendos & civilem potentiam, quem legum peritia aperit, fateor equidem; sed hæc consideratio parum apud eos valet, qui rerum dignitatem ex ipsarum natura, non ex vulgi & quorundam hominum opinionibus & proposito æstimant. Sane enim universa illa juris historia plebejis ingenii magnificum quiddam esse videtur, nobilibus & claris ne comparari quidem digna cum iis, quæ ex philosophorum libris hauriuntur. vulgi autem honores, & publica munia & auctoritas, fasces, lictores, tribunalia, nihil aliud quam

quam

quam insignia ejus virtutis & sapientiæ, quæ est penes veros philosophos, a quibus ut dixi, hæc bona ad alios homines descendunt.

CAPUT VI.

Excusatio eorum, quæ in Ciceronis dictis animadvertimus, & Tullianæ divinitatis ex aliis locis assertio.

Tque hæc in auctoris incomparabilis scriptis animadvertisse sufficiat, quod equidem non feci, quo quicquam de infinita opinione, quam meritissime omnes de ejus ingenio & eloquentia habent, detraham, sed ut omnes intelligant, nullum esse auctorem tam magnum, qui cum judicio legi non debeat. Ceterum meminerimus, adorandum semper *Ciceronem*. Qui si sententiæ lapsus est, hujus vel ut orator causæ suæ inserviens, vel ut homo in aliis occupatissimus, facile veniam, vel ab severissimis, impetrat. Et sunt apud eum quædam plane divina, quæ ab ipso sine numinis afflatu dici non potuerunt. Quale istud est de vera religione, veroque Dei cultu lib. 2. de *Divinatione*: *Nec vero (id enim diligenter intelligi volo) superstitione tollenda religio tollitur. Nam & majorum instituta tueri, sacris caremoniisque retinendis, sapientis est: & esse præstantem aliquam æternamque naturam, & eam suspiciendam admirandamque hominum generi, pulchritudo mundi, ordoque rerum cœlestium cogit confiteri. Quamobrem, ut religio propaganda etiam est, sic superstitionis stirpes omnes elidende sunt. Divina, inquam, verba, si sententiam in genere & simpliciter spectamus, non in persona Ciceronis. Re vera enim*

majo-

majorum instituta, & sacra tuenda sunt, eorum scilicet, quos Deus veræ pietatis magistros humano generi dedit. Hi erant tempore *Ciceronis*, prophetæ sancti Hebræorum Romanis ignoti; Christianis, qui non multo post tempore exorti sunt, præter prophetas, Apostoli, a quibus ad nos transmissa veræ pietatis & legitimi Dei cultus regula. Nec minus utilis hæc sententia, cum superstitionis stirpes omnes elidendas censet. Quod utinam, qui Christianæ rei præfunt, sequerentur, & *Ciceroni* auscultantes, omnem superstitioni materiam atque occasionem auferrent: non enim propterea minus integra & sancta esset religio, sed contra magis, deterfa vanarum observationum ac rituum rubigine exsplendesceret. Eodem pertinet, quod ibidem non Deos, sed præstantem aliquam æternamque naturam humano generi suspiciendam ac colendam proponit, hujusque cognoscendæ nobis facultatem ex inspecta ornatus mundi, ordinisque rerum cœlestium tributam fatetur: hanc enim viam cognitionis sequentes, quam & *Apostolus* in 1. ad Romanos agnoscit, non plures profecto, sed unum Deum, omnium rerum auctorem & principium cogimur fateri.

Sed omnium, quæ sunt excellenter dicta a *Cicerone*, hoc divinissimum judico, quod in epilogo exstat libri primi *Tuscul. questionum*. Sic enim pulcherrimam de contemnenda morte disputationem claudit: Non enim temere, nec fortuito sati, & creati sumus: sed profecto fuit quædam vis, quæ generi consuleret humano: nec id gigneret aut aleret, quod, cum exantlavisset omnes labores, incideret in mortis malum sempiternum: portum potius paratum nobis & perfugium putemus, quo utinam velis passis pervehi liceat: sin restantibus ventis rejiciemur, tamen eodem paulo tardius referamur, necesse est. Hæc ibi *Cicero*, ut dixi, divinitus. Quæ est enim, quæso, illa vis quæ consuluit generi humano, ipsumque præservat a mortis malo sempiterno, nisi *Christus* & *Christi*

sti gratia? Hujus etenim unius beneficio omnes liberamur a morte, in quam omnes quidem necessario incidimus, sed non sempiternam, qui cum vindice & liberatore nostro resurrecturi sumus.

An igitur Cicero fore vidit, ut Deus homo fieret, moreretur pro hominibus, resurgeret a morte, omnes sibi fide conjunctos hoc pacto liberaret? Sane hæc non vidit distincte, sed spiritu Dei instinctum ea chartis mandasse ajo, quæ in illa ipsa solis Christianis cognita mysteria inciderent, neque aliter, nisi de Christi beneficio, intelligi possent: ut nulla esset gens, ad quam non aliquis veritatis radius perveniret. Nam & apud Platonem & Aristotelem capitalia ingenia, similes sententias reperio a cælo deductas. Nec igitur Ciceronem lucis ejusdem supernæ expertem esse decuit, cujus in gente Romana clarissimum citra controversiam illuxit ingenium.

C A P U T VII.

*Defenditur Socrates ab improba Lactantii calumnia,
& de ejus jusjurando.*

Socratem jurare solitum per canem, notum est ex Platone, in Apologia, in Phadone, in Phadro, in octavo de Republica & aliis locis. per anserem etiam jurasse notat Porphyrius lib. 4. *περὶ ἀποχῆς* &c. Sed & per lapidem, beatus Augustinus initio libri primi de Vera Religione. Quod ipse pertinuisse putat ad redarguendam vanitatem idola colentium, quibus melius quodvis animal, immo opus naturæ vel inanimatum, esse constet. Lactantius autem lib.

lib. 3. *de falsa Sapientia* cap. 20. *Socratem* eo nomine acerbè increpat, & hoc fecisse ad religionem cavillandam interpretatur: *Verum idem (Socrates) per canem & anserem dejerabat. O hominem scurram (ut ait Zeno Epicureus) ineptum, perditum, desperatum, si cavillari voluit religionem: dementem, si hoc serio fecit, ut animal turpissimum pro Deo haberet! Quis jam superstitiones Ægyptiorum audeat reprehendere, quas Socrates Athenis auctoritate confirmavit sua?* Hæc ibi *Lactantius*, petulanter in philosophiæ parentem invectus, quod ejus verborum in ea jusjurandi formula sensum non perspiceret. Tanquam enim nihil aliud sub iis verbis lateret, & cuncta ejus philosophi dicta ad literam sumenda essent, ad calumniandum cæco furore prorumpit, homo Christianus quidem, & quod scripta indicant, non ineruditus alioqui, neque infacundus, ipso etiam proposito verendus, sed, quod ex pluribus librorum ejus locis constat, universæ philosophiæ ignarus. Quotusquisque enim ignorat, morem tunc sapientum fuisse, ut sanctiora dogmata ænigmatis velarent. Qui mos usque ad *Aristotelem* obtinuit, qui primus philosophiam docuit humano ore loqui, tametsi & ipse obscurus, orationis brevitate, quam ubique affectat.

Quid igitur *Socrates* sibi voluit hæc jurandi formula tam insolenti? *Porphyrus* citato opere *περὶ ἀποχῆς*, lib. 3. duplicem proponit interpretationem; quæ tamen ad unam eandemque redit. Quippe multo ante *Socratem*, jurasse *Rhadamantum per canem*, refert, ac *Cretensibus* item lege sancita auctorem fuisse, ut non modo per canem, sed etiam per alia omnia promiscue animalia jurarent. *Σωκράτης δὲ καὶ ὤμνουν κατ' ἀνθρώπων (ζώων:) καὶ ἔτι πρὸ αὐτῶν Πάδαμανθους. & paulo post: Κρησὶ δὲ νόμος ἦν Πάδαμάνθου, ὄρκιον ἐπάγειν πᾶντα τὰ ζῶα. ἔδὲ Σωκράτης τὸν κύνα, καὶ τὸν χῆνα ὁμνῶν ἐπαιζει, ἀλλὰ κατὰ τὸν τῶ Διὸς*

Διὸς καὶ δίκαιον παῖδα ποιεῖτο τὸν ἕρκον. ἔδ' ἑ παίζων ὁμοδελ-
 λος αὐτῷ ἔλεγεν τὰς κύνες· ἀνίπτεται δὲ καὶ ὁ μύθ' ὅ, ὡς
 ὁμόφυχά ἐστιν ἡμῖν, καὶ χόλω μὲν θεῶν μελαβαλεῖν δεῖ ἀνθρώ-
 πων εἰς ζῶα· μελαβαλόντας ἢ λοιπὸν ἐλεεῖσθαι καὶ φιλεῖσθαι.
*id est: Socrates autem & ipse juravit per animalia: sed & an-
 te illum Rhadamanthus. item: Lex erat Rhadamanthi apud
 Cretenses, qua jubebantur dejerare per omnia animalia. Ne-
 que Socrates canem & anserem jurans ludebat, sed jusjuran-
 dum ex filii Jovis & justī præsripto concipiebat, neque item lu-
 dens idem cycnos conservos suos dicebat. fabula quoque ejusdem
 nobis animæ consortes esse alias animantes indicat: Deorum au-
 tem ira ex hominibus in belluas fuisse conversas; neque propter
 ea non amari ab iis, & misericordiam consequi. Quibus lo-
 cis doctissimus philosophorum (ita Augustinus appellat)
 hac jusjurandi formula usum Socratem censeset, cum san-
 ctissimi legislatoris Rhadamanthi auctoritate, quem Jo-
 vis filium credebant, tum, ut μετεμψυχώσεως mysterium
 hoc pacto popularibus insinuaret. Ita igitur Porphyrius.*

Alii autem existimarunt, placuisse hoc jusjurandum So-
 crati atque usurpatum, hoc consilio, ut cum absurdum
 videretur jurare *per canem*, aut quid aliud animalis, hoc
 modo populares a jurando deterreret, ac non esse omnino
 jurandum obiter insinuaret. Parum etenim reverens pu-
 tabat Deum interponi sermonibus nostris, sed & super-
 fluum, cum sufficiat, quod volumus, simpliciter affir-
 mare aut negare. Ita Appollonius Tyaneus apud Philostrat-
 um.

Beatus autem Augustinus, ut jam memini, inductum
 a Socrate id jusjurandi genus contra stultum idolorum cul-
 tum censuit, ea ratione, quam citati libri *de vera Religione*
 initio explicat, quem locum subjungere operæ pretium
 est: *Socrates autem audacior ceteris fuisse perhibetur jurando
 per canem quemlibet, & lapidem quemlibet, & quicquid ju-
 raturo esset in promptu; & quasi ad manum occurrisset. Credo intelli-*

intelli-

intelligebat qualiacumque opera natura, quæ administrante divina providentia gignerentur, multo quam hominum & quorumlibet opificum esse meliora, & ideo divinis honoribus digniora, quam ea, quæ in templis colebantur. Non quod vere lapis & canis essent colenda sapientibus, sed ut hoc modo intelligerent, qui possent, tanta superstitione demersos esse homines; ut emergentibus hic esset tam turpis demonstrandus gradus, ad quem vivere si puderet, viderent, quanto magis pudendum esset, in turpiore consistere. Simul & illos qui mundum istum visibilem, summum Deum esse opinabantur, admonebat turpitudinis suæ: docens esse consequens ut quilibet lapis, tanquam summi Dei particula jure coleretur. Quod si execrarentur, mutarent sententiam, & unum Deum colerent, quem solum supra mentes nostras esse, & a quo omnem animam & totum istum mundum fabricatum esse constaret. Acute sane hæc a summo Ecclesiæ doctore excogitata jusjurandi illius interpretatio, & Socrati perhonorifica, si eam mentem habuit, quod non puto. Credo enim & hunc, & Apollonium, atque ipsum Porphyrium in eo jusjurando aberrasse a scopo.

Principio non iis concedo istud, quod pro vero sumere videntur, Socratem indifferenter per omnia animalia jurasse. Sicut nec certum, quod Alexander ab Alexandro tradit, per quercum & platanum itidem dicta firmasse. Semper enim per canem jurare hunc invenio apud Platonem: etiam apud rerum capitalium judices; in Apologia, qua inducitur a Platone pro se loquens, serio utique, si unquam alias, quippe in periculo capitis; quod maxime notandum, adversus eos, qui familiari ironia usum tali jurejurando putant. Neque enim tam importunus Socrates esse potuit, aut tam perditus, ut in capitis judicio joculari illi liberet. Quin nec illi omnem canem fuisse in jusjurando, nedum cuncta naturæ opera, ut putat Augustinus, articulus indicat ἢ τὸν κύνα, per hunc canem. An igitur & per anserem?

S

rem?

rem? Affirmat *Porphyrius*, alii itidem. ego me apud *Platonem* non memini legere. De *lapide* quidem, quod per hujusmodi naturam non juraverit, constare debet. Quis enim veterum scriptorum id prodidit, & unde hoc habuit *Augustinus*? Fuit quidem Romanorum propria hæc jurandi forma, non Græcorum. nec simpliciter autem *lapidem*, sed *Jovem lapidem* jurabant, *Polybio* teste, lib. 3. ubi de fœdere, quod Romani cum Carthaginensibus firmarunt: Τὸν ἵερὸν ὀμνύειν ἔδει τοῖσιν. ἐπὶ μὲν τῶν πρώτων συνθηκῶν, Καρχηδονίης μὲν τὰς θεούς, τὰς παλαιάς· Ῥωμαίους δὲ Δία λίθον καλᾶτι παλαιὸν ἔθ' &c. i. Jusjurandum autem hujusmodi dare oportebat. In primo fœdere Carthaginenses Deos patrios jurarunt: Romani autem *Jovem lapidem* ex vetere quadam consuetudine. Idem *Livius*, & alii Romanarum rerum scriptores testantur. Tum *Phavorinus* apud *Gellium* lib. 1. cap. 21. *Jovem lapidem*, inquit, (quod sanctissimum jusjurandum est habitum) paratus sum ego jurare, &c. Hujus & mentio apud *Ciceronem*, in quadam ad *Trebatium* epistola lib. 7. *Lilius Gyraldus* in *Syntagmate de Diis*, postquam *Jovem Lapidem*, & *Lapideum* inter *Jovis* cognomina retulit, nec Græcis id nomen in *Dei* illius cultu ignotum fuisse prope modum existimare videtur, quod Atheniensibus mos esset ad lapidem quendam sistere, quos adigerent sacramento: ut notat *Harpocratio* ex *Demosthene* κατὰ Κόνων· Τῶν τε παρόντων καθ' ἐνὰ ἡμῖν ἔτωσι, καὶ πρὸς τὸν λίθον ἄγοντες, καὶ ἱεροκῆντες. Sed hic mos nihil ad *Jovem lapidem*. Aliud est juraturos adduci ad certum lapidem; aliud per lapidem jurare.

Quam etiam afferunt rationem, ea non magnopere urget. nimirum (inquit *Porphyrius*) lex fuit *Rhadamanti*, qua jubebantur *Cretenses* jurare per omnia animalia: Esto. quid hoc ad *Socratem*: qui Atheniensis, & philosophus. At metempsychosim credidit, eandemque naturam esse animæ in belluis atque in nobis censuit. Non ne-

go. sed argumentum nimis probat; nam si ob fidem mempsychoseos, non per *unum* tantum *hunc canem*, sed per quemlibet, & quodvis animal jurare debuit. nunc per *canem* tantum. Quo ipso & superior *Augustini* interpretatio exploditur, tametsi acuta & pia. sed videndum est, ut sit vera & *Socrati* conveniens. Non enim tam stolidi fuerunt, aut Athenienses aut quivis alius populus gentium, ut simulacra sua atque illas materias, ex quibus fiebant, Deos putarent. sed eos, quorum effigies & simulacra habere volebant. Quare hæc interpretatio ad rem non pertinet. Nec minus falsum, quod addit tale jusjurandum valuisse etiam ad eos confutandos, qui mundum hunc visibilem, summum Deum putarent. ceu necesse sit, qui mundum Deum crederent, continuo & eundem summum in ordine Deorum putare. Nam & *Plato* (ut alios omittam idem sentientes) divina anima præditum mundum, eoque Deum credidit: nec tamen summum, sed genitum ab alio, quem *δημιουργόν* & *πατέρας* vocat in *Timæo*, primam scilicet mentem, ut docent interpretes. Falsum quoque, si mundus sit Deus, sequi, ut quilibet lapis sit colendus homini, qui & ipse mundi pars est, & quidem potior. Cur autem una particula alteram deteriorem colat? non est honor neque cultus, nisi adversus præstantiorem. Homo autem sine comparatione melior est lapide, & aliis caducis. Verum & astra & elementa, ut majorem vim divinitatis habentia, nostris honoribus non indigna censebant.

Cum virorum tantorum conjecturæ non satisfaciant, videndum est, quid de hoc jusjurando, quod auditu adeo absurdum & sapiente indignum videtur, probabilius afferri possit. non enim temere ea jurandi formula abusum *Socratem* putandum est. Proponam & ipse conjecturam meam: sic existimo, *canis* nomine in eo jusjurando, intellexisse *Socratem*, dæmonem illum, quem ducem & custodem

a pueritia sibi appositum fuisse, non semel fatetur. Qui Dæmon non potuit melius, quam *canis* typo adumbrari. Nam custodiebat *Socratem*, huic perpetuo, tanquam satelles, excubabat. Quale officium hominibus præbent canes. Est enim *canis*, animal custodiae domus natum. Prætereagenius iste *Socraticus*, si quid *Socrates* minus ipsi utile & expediens facturum esset, ab incæpto eum retrahabat; quid potius facere deberet, indicabat. Quod ipsum & mire respondens ei operæ, quam præstant canes dominis. cum enim externos allatrant, quid aliud quam insuetos a familiaribus & amicis discernunt, atque hujus herum admonent? si quis familiaris accedat, silent. *Plato* in secundo de *Republica*: Οἶδα γὰρ πρὸς τῶν γενναίων κυνῶν, ὅτι τῆτο φύσει αὐτῶν τὸ ἦθ' ἔστι πρὸς μὲν τὰς συνήθεις τε καὶ γνωρίμους, ὡς οἶον τε πραοτάτας εἶναι. πρὸς δὲ τὰς ἀγνωστας τέναιτιον. i. Nosti enim generosi canis hunc a natura morem esse, ut adversus familiares & notos mitissimus sit, contra vero adversus ignotos.

Sed & quiddam in canibus philosophicæ indolis inesse *Plato* ibidem advertit: quo etiam *Socrates* respexisse non immerito judicetur. Quod scilicet canis ignotos nihil mali ab iis passus allatrat, hoc ipso quod ignoti sint. Ὅν μὲν ἂν ἴδῃ ἀγνωστος, χαλεπαίνει, ἔδεν δὲ κακὸν προσπεπονηώς. ὅν ἂν γνώριμον ἀσπάζεται, καὶ μὴδὲν πώποτε ὑπ' αὐτῆ ἀγαθὸν πεπύονθοι. i. Quem enim ignotum viderit, graviter fert, etsi nihil mali ab eo sit perpeffus: noto autem blanditur, quamvis nihil boni ab eo susceperit. & paulo post: Ἡ, ἦν δ' ἐγὼ, ὄψιν ἔδεν ἄλλω φίλω καὶ ἔχθραν διακρίνει ἢ τῆ τὴν μὲν καλαμαθεῖν, τὴν δ' ἀγνοῆσαι. καίτοι πῶς ἐκ ἂν φιλομαθῆς εἴη, συνέσει τε καὶ ἀγνοία, ὀριζόμενον τότε οἰκεῖον καὶ τὸ ἀλλότριον; & μοχ: ἀλλὰ μὲντοι εἶπὸν ἐγὼ, τό γε φιλομαθῆς καὶ φιλόσοφον ταυτόν. i. Quoniam aspectum nulla re alia amicum & inimicum discernit, quam quod hunc quidem novit, illum autem ignorat. Nonne igitur merito cupidum dis-
discen-

discendi & studiosum dicatur illud, quod cognitione & ignorantia domesticum ab extraneo discernit? Porro discendi studiosus & philosophus idem. Videtur autem Plato ad hanc considerationem inductus ab Aegyptiis Theologis, inter quos versatus fuerat. Quippe his Mercurium, facie etiam canina, ob hanc animalis indolem, cultum fuisse refert Plutarchus de Iside & Osiride: Οὐ γὰρ τὸν κύνα κυρίως Ἑρμῆν λέγουσι, ἀλλὰ ἔστι ζῷον τό φυλακτικόν, καὶ ἀγρυπνον καὶ τὸ φιλόσοφον φύσει καὶ ἀγνοία τὸ φίλον καὶ ἐχθρὸν ἐπιζῶντος, ἢ φησὶν ὁ Πλάτων, τῷ λογισιάτῳ τῶν θεῶν καθιερωσιν. Quidni igitur Socrates vim illam in homine divinam, qua philosophamur, verum a falso distinguimus, scientiam amplectimur, ignorantiam fugimus, jurando per canem innuisse credamus. Ut non quemlibet canem, sed hunc animæ nostræ, hoc est rationem tali imagine intelligamus.

Nam & canum odora vis non male profecto rationi humanæ comparetur: canes quidem ea vi, hoc est narium sagacitate odorantes vestigia ferarum, earum cubilia & loca deprehendunt: nos autem ratione pariter ex quibusdam vestigiis & signis veritatem in occulto latentem indagamus,

Κυνὸς Δακτύλιος ὡς τις ἔνθεν ἔσσις.

Et hoc quam Socratis proposito congruens, qui nihil docebat; neque enim se aliquid scire putabat, sed solum investigabat, quid in omni re magis veritati consentaneum esset, hanc eruere ac proferre in lucem studebat; quodam obstetricandi officio apud aliorum animos se fungi professus; neque aliud promittebat. Canem autem Ilithyia, hoc est, Dea, quæ partibus præest, Argivorum more solitum immolari, Socratis ipsius testimonio tradit Plutarchus in questionibus Romanis: Ὅσπερ ἂν οἱ Ἕλληνες τῇ Ἑκάτῃ καὶ τῇ γενειτῇ κύνα Ῥωμαῖοι θύουσιν, ὑπερ τῶν οἰκογενῶν. Ἀργεῖος δὲ Σωκράτης φησὶ τῇ ἐπιθυμῆτι κύνα θύειν διὰ τὴν βασάνην τῆς λογικῆς. Quemadmodum Græci Hecate & genitali ca-

nem Romani, pro eorum, qui domi nascuntur salute immolant. & Socrates Argivos ait, cane pariter Lucina facere, ob facilitatem partus ejus animalis.

Nec vero absurdum sit, putare eadem canis imagine & contestatione, designatum a Socrate munus ac provinciam sibi a Deo demandatam incessendi improbos, appetendi ac prosterndi inexorabili violentia rationum, tanquam latratu. unde & postea Cynicis eum vigorem reprehensionis professis nomen inditum fuit. Non enim in sectæ ejus contumeliam inventam hanc illis appellationem crediderim, sed ab illo proposito, cum se ipsi canes eo sensu appellare non dubitarent. Quo sane arbitror spectasse librum $\pi\epsilon\gamma\iota\ \tau\tilde{\iota}\ \kappa\upsilon\nu\delta\tilde{\iota}\varsigma$, a Laertio memoratum inter scripta Antisthenis, cui id nomen primo, postea & sectatoribus ejus inditum. Ex titulo enim, quid in libro ageretur, facile intelligi potest. Quid autem aliud, nisi hujus nominis interpretationem, qua causa sibi impositum? Et quis dubitat, quin de eo Socratis jusjurando ibi in primis differeret, qui ejus auditor fuisset, & ab ipso, ut verisimile est, formulæ ejus dejerandi rationem accepisset?

Nec est, quod quisquam miretur Socratem animalis satis vulgo contempti nomen sibi, aut Dæmoni suo, atque instituto imposuisse. Hæc Socratis ratio, hic modus fuit; non e splendidis, & magnis, sed communibus, protritibus & vulgo notis, similitudines atque argumenta doctrinæ arcessere: cumque alii fere omnes hac Maronis præfatione uti soleant:

— Si parva licet componere magnis,

licuit Socrati, si præfari vellet; hoc modo convertere:

— Si magna licet componere parvis.

Ita enim in apologia civitatem Atheniensium magno cuidam & generoso equo, sed pigriori; se, calcaribus, queis Deus ad illum excitandum uteretur, comparat. $\epsilon\prime\ \alpha\tilde{\iota}\ \gamma\alpha\rho\ \mu\epsilon\ \alpha\tilde{\iota}\ \pi\omicron\kappa\lambda\epsilon\iota\gamma\eta\varsigma$, & $\epsilon\prime\ \alpha\delta\epsilon\iota\omega\varsigma\ \alpha\tilde{\iota}\ \lambda\lambda\omicron\nu\ \tau\omicron\iota\epsilon\tilde{\iota}\ \tau\omicron\nu\ \epsilon\upsilon\rho\eta\sigma\epsilon\iota\epsilon\ \alpha\tilde{\iota}\ \tau\epsilon\chi\eta\omega\tilde{\iota}\varsigma$ (ει και

καὶ γελοϊότερον εἰπεῖν) προσκείμενον τῇ πόλει ὑπὸ τῆς θεᾶς, ὡσπερ ἵππῳ μεγάλῳ μὲν καὶ γενναίῳ, ὑπὸ μεγέθους ἕνω-
 θεοῦ, καὶ θεομένῳ ἐγείρεσθαι ὑπὸ μύωπος τινος. i. *Si enim me interfeceritis, haud facile alium talem reperietis, vere quidem, (etsi forte id dictu ridiculum est) civitati vestrae a Deo adhibitum, velut cuiquam magno & generoso equo, sed mole ipsa pigriori atque calcaribus excitari indigenti.* Hæc mea super hoc philosophiæ parentis jusjurando, conjectura est; de quo, si quis meliora reperit, sequatur.

C A P U T VIII.

Quid sit impinguari locustam apud Salomonem in Ecclesiaste? Panis odium in valde decrepitis mortis propinqua signum.

Quod Socrates de libro Heracliti obscurissimo dixit, huic esse opus Delio natatore, pari jure affirmari potest de Ecclesiaste Salomonis. Adeo enim plerisque in locis sensum involvit, ut, qui hæc tam inenodabilia expedire studeat, morbo animi potius, quam judicio, hujusmodi laborem suscipere videatur. Quia tamen in egregiis incæptis vel conatus laudari solet, &, ut proverbio dicitur, in magnis voluisse sat est: quando, inquam, pedum visa est via, cum aliis hic insanire haud pudebit. Salomonis verba hæc sunt de supremo vitæ tempore & exitu: *Florebit amygdalus, impinguabitur locusta, & dissipabitur capparitis: quoniam ibit homo in domum aternitatis suæ.* Hæc tria sunt ænigmata: primum de canitie exponunt, quæ amygdali flore adumbretur: alii de mandendi impotentia. Cum enim decrepiti senes dentibus careant, nullum solidum cibum,

nedum amygdalum ore comminuere atque conficere possunt. Tertium quod est *capparis dissipatio*, *appetentia* in ultima ætate *extinctionem* interpretantur. utrumque probabili satis conjectura. In secundo autem, de *locusta bona habitudine & mole*, nemo mihi, ne ipse quidem Hieronymus vir doctissimus satisfacit. verba, quæ ad rem pertinent, adscribere placet: *Per metaphoram* (inquit) *etiam nunc de membris hominis Ecclesiastæ sermo est: quod cum senectus advenerit, capillus incanuerit, tumuerint pedes, libido refrixerit, & homo morte fuerit dissolutus, tunc revertetur in terram suam, & in domum aternitatis suæ.* Idem rursus, de *locusta*, quam Hebræi *chagab* vocant, voce ambigua, sic: *Indicat senum crura tumentia, & podagra tumoribus pragravata. Non quod omnibus senibus hoc fiat, sed quod plerumque accidat, συρροδοχικῶς, a parte, id quod totum est, appelletur.*

Hieronymum alii fere omnes sequuntur, præter *Valesium*, medicum inter recentiores non incelebrem, qui in libro de *Sacra philosophia* aliam affert interpretationem: quam item subjungere visum est, ut judicet lector: *De marina locusta intelligi debet: ea est in animalibus ostracodermis, hoc est testacea crusta tectis. Senibus ob siccitatem siccatur, durescitque cutis, ac proude locustis conferuntur. Perindeque est, dicere impinguabitur locusta, ac si diceret, crescet callosa durities in cute, quasi locusta crusta fiat.* Neutri accedo. non Hieronymo, pedum senilium tumorem interpretanti, quod multos senes eo morbo affligi contingat: atqui & multos nondum senes eo prehendi constat. Pueris enim exceptis, quos *Hippocrates* in *Aphorismis* *πρὸς αἰετὴν* negat, ceteras ætates, ubi causa in corpore subest, infestat. Præterea quot alia incommoda non minus gravia senectutem premunt? quæ ergo ratio est, cur ceteris prætermiſſis una *podagra* memoretur? Tum *Hieronymus* non videt, non de morbis loqui *Salomonem*, qui sæpius quidem senectutem

tem, quam alias ætates infestant, tamen abesse possunt, sed de incommodis, quæ necessario & inevitabiliter morti proximos, & silicernia ipsa comitantur; quod genus est, oculorum caligo, surditas, inermes gingivæ, stomachi marcor & appetitus prostratio, & alia id genus, quæ nemo eorum, quos senectus ad mortem ducit, vitare potest, quia fatali naturæ prolapsu ac sorte mortalium trahuntur. Postremo, quid *locustæ* cum *pedum* tumore? vellem mihi hujus analogiæ ac similitudinis rationem explicari.

Sed neque assentior *Valesio* ibi nitorem *locustæ* in cutis ficcioris callosæ argumentum trahenti. Quæ tanta, cutis humanæ durities esse potest, ut sit comparanda cum munimento eorum aquatilium, quæ quod *cutem* instar *testæ* solidam habent, Græcis *ὄσσανόδεσμα* dicuntur. Scio animam apud *Platonem* corpori concreto alligatam dici, haud aliter, atque ostrea suæ est testæ affixa. Sed non ibi est similitudo, quod testæ proprium, in ariditate & duritia terrestri, sed in adhæsu animæ ad corpus caducum, ut non minus carni alligata intelligatur. Præterea vix *locustæ* nomen sine additione positum de alia, nisi de terrestri intelligitur: si de marina erat sermo, epithetum additum oportuit. Quam porro insolens, improbum & portentosum dicendi genus, *pinguem fieri locustam*, ut intelligatur *humanam cutem siccare*, ac *nimia siccitate durefcere in callum*. An qui sic loqui instituat, hominem esse, aut velle intelligi credamus, ac non potius abuti oratione & nugari?

Quid est igitur ibi *impinguari locustam*? vera expositio petenda a maleficio ejus insecti, cum agminatim in aliquam regionem se convertit: atque agris incumbit. Segetes enim irremediabiliter vastat, ac messium spem prorsus omnem intercipit; ex quo incessit famem non multo post consequi, hominesque frugum inopia tabescere,

cum tunc *locustæ* pabuli ubertate gliscant multum, ac mole augeantur. Hinc lux *Salomoni*. Nam cum senes eo imbecillitatis processerunt, ut ne panem quidem, maxime familiare homini alimentum, usurpare possint, sed ipsum cum aliis cibis averfentur; tunc profecto iis, eorumque respectu *locustæ impinguari* dici possunt. Perinde enim cerealis alimenti ope ac subsidio carent, ac si plane locustarum exercitus agros vastasset: parum quippe interest, quod ad corporis refectionem attinet, aliquis pane omnino careat, an habens, uti non possit.

Quod hæc recta sit *Salomonici* ænigmatis interpretatio, alius ejusdem in *proverbiis* locus indicat cap. 22. *Dicit piger, leo est foris, in medio platearum occidendus sum.* in eum, qui præ socordia & mollitie sic tecto excedere metuit, ac si foris viæ omnes leonibus infestæ essent. Non absimiles & apud exteros scriptores figuræ occurrunt. De panis odio, in iis, quos longa ætas metæ admovit, constat experientia; meminique me legere in vita monachi illius clari, quem sua lingua Itali *Fra Polo* vocant, hunc lento morbo deficientem paulo ante obitum tale odium panis percepisse, ut ne aspectum quidem ejus ferre posset. Quo signo, ut mentis ad ultimum compos, se morti proximum ipse intellexisse dicitur. Nec immerito. nam quem admodum homo benevalens, nullo libentius cibo, cum esurit, vescitur, quam pane, hujusque folius alimenti consuetudo nunquam offendit, quo esse familiarissimum homini intelligitur; sic corpore in contrarium ei, qui secundum naturam, statum prolapsa, atque alienato, necesse est eum cibum, qui naturæ incolumi sit gratissimus, prostratæ fieri odiosissimum. Quem extremum in senes decrepito virium defectum hoc *pinguescentis locustæ* ænigmate adumbratum a *Salomone* putamus.

CAPUT IX.

Animadversa quædam in Maronis Eclogis, de cicadarum & ruminantium ingenio.

Unt qui *Maronem* nunquam, nisi rebus prolatis in manus sumunt, ut versuum modulamine, picturis verborum atque elegantia fictionum vacuam mentem pascant: itaque non mirum est, si nihil expiscantur. Atqui multa eximia in carmine ejus passim occurrunt, quæ nisi exercitatus lector & attentus deprehendat, ut cum in 2. *Ecloga* cicadarum hunc in modum mentionem facit:

*At mecum raucis, tua dum vestigia lustrō,
Sole sub ardenti resonant arbusta cicadis.*

Et in 3. *Georgic.*

Et cantu querulæ rumpent arbusta cicadæ.

Non enim temere *cicadas* inter *arbusta* canere facit, sed naturæ earum bestiolarum, ut aliorum animalium, peritus, hanc obiter indicat: nam calore iis opus est, & quidem non languido, ut cum cantum edant, sed qualem Sol propior & meridianus reddit: unde *sub ardenti Sole* dicit: sed si locus, in quo sunt, opacus esset arboribus, nec sub Solemeridiano & ardenti canere possent, quia densitas ramorum radios facile excludit, nec solum calorem temperat, sed etiam frigus inducit. Itaque inter *arbusta* eas constituit. Est enim *arbustum* rei rusticæ auctoribus, locus arboribus confitus vitis maritandæ causâ, ita ut arbores invicem distent non minore intervallo, quam pedum quadraginta, ne propius assitæ densiorem umbram efficiant. *Columel. de Arboribus* cap. 16. *Arbustum* (inquit) *inter quadragenos pedes dispositum esse convenit: sic enim & ipsæ*
arbores

arbores, & appositæ vites melius convalescent, fructumque meliorem dabunt. Segetes etiam quæ in eo erunt, minus umbra laborabunt. Hoc sensu ajo Maronem usurpasse arbustum iis locis. Quod autem cicada hujusmodi locis gaudeant, quæ neque arboribus prorsus carent, neque multis & frequentibus opacentur, expresse Aristoteles notat lib. 5. *historiarum* cap. 30. Οὐ γίνονται ἢ τέτλιγες, ὅπερ δένδρα μὴ ἔσι. διὸ καὶ ἐν Κυρήνῃ ἔ γίνονται ἐν τῷ πεδίῳ. πρὸ δὲ τὴν πόλιν πολλοί. μάλιθα δὲ ἔ ἐλαῖαι, ὅτι ἔ γίνονται πολύσκιοι. ἐν γὰρ τοῖς ψυχροῖς ἔ γίνονται τέτλιγες. διὸ ἔ δὲ ἐν τοῖς εὐσείοις ἄλσεσιν. i. Nasci non possunt cicada, ubi arbores desunt: quocirca apud Cyrenas, nulla in campo sunt, cum circa oppidum ipsum multa proveniant. oleas maxime amant, ut minus umbrosas. loca enim frigidiora aspernantur: quamobrem in opacis nemoribus esse nequeunt. Quibus verbis ne nasci quidem in umbrosis locis cicadas dicit: Eustathius autem in comment. ad Dionysii περιήγησιν nasci quidem, sed non esse vocales, ut apud Locros eos, qui Ozolæ dicti sunt: apud Epizephyrios, qui agrum Rhegiensem incolunt, vocales esse: sola loci conditione, quæ dicta est, discrimen faciente. Ἰδίον δὲ τῷ τόπῳ τέτλι, ὅτι οἱ μὲν ἐν τῇ τῶν Λοκρῶν τέτων (Ἐπιζεφυρίων) περὶ αἶψα τέτλιγες φθέγγονται, οἱ δὲ ἄλλοι ἄφωνοί εἰσιν. αἴτιον δὲ τῷ συμπλώματι τέτλι λέγεσθαι, ὅτι ἐπὶ θάτερα μὲν ὀλόσκιοι, φασὶ τὸ χωρίον εἶναι, ὥστε ψυχρὰς καὶ ἐνδράσας ὄντας τοὺς τέτλιγας μὴ ἔχειν διατέλλειν τὰς ὑμένας καὶ ἦχον ποιεῖν. τοῖς δὲ ἐν τῇ περὶ αἶψα τέτλιξι, διὰ τὸ ἠλιάζεσθαι, ξηροῦς καὶ κεραιώδεις εἶναι τὰς ὑμένας, ὥστε ἐνφυῶς ἐκπέμπεσθαι τὸν φθόγγον. i. Hujus loci proprium est, quod cicada in ulteriore horum Locrorum regione canora sunt, alia vero muta. causa hujus eventus censetur: quia totus ad alteram partem locus umbrosus est, quo fit, ut cicada frigidæ & rorulentas membranas diducere non possint ad sonum edendum. Quæ autem ultra versus occasum sunt, cum siccas & corneas habeant membranas, plenam resonandi facultatem nanciscuntur. Ex his igitur Maronis

ronis, in indicando obiter in his versibus *cicadarum* ingenio, dexteritas intelligi potest.

Non minor ejusdem, in perspiciendis animalium naturis atque innuendis, dexteritas apparet in sexta *Ecloga*, his versibus:

Ab! virgo infelix, tu nunc in montibus erras:

Ille latus niveum molli fultus hyacintho,

Ilice sub nigra pallentes ruminat herbas.

De Pasiphae Minois uxore & tauro, quem adamasse ad coitum usque dicitur, hæc canit: cur autem hunc taurum *latus molli fultum hiacyntho ruminare* dicat, nemo requirit; neque aliud quisquam in iis verbis, nisi animalis decumbentis situm cogitat. ceterum peritissimus historiæ animalium vates, ad istorum, quæ ruminant, quandam proprietatem respexit, ab *Aristotele* notatam in nono *historiarum* capite ultimo his verbis: Πάντα δὲ καὶ αὐκείμενα μηρυκάσσει μάλλον. *Facient potissimum, cum ruminant omnia.* Non quia nunquam stantia ruminant, sed quia magis & sæpius jacentia, ut natura intelligatur. Ita igitur *Cæsar Scaliger* in *commentario* ad hunc locum *Aristotelis*: Et dixit μάλλον, quia etiam stantia: adeo ut bos etiam ad plaustrum vinculus decumbat, ut ruminet: licet non semper. Hanc indolem ajo *Maronem* eruditus, in tauro illo, quem *ruminantem* describit, contemplandum dedisse. Quamobrem autem ea animalia se humi ad pabulum ruminandum componant, *Fabricius ab Aquapendente* solers operum naturæ indagator, & mysteriorum eopta declarat, in eo libro quem *de ventriculorum varietate* composuit: cujus verba, quia animadversionem nostram confirmant, lucem Latinorum poetarum principi non mediocrem afferunt, tum (quo nihil erectis ingeniis jucundius) naturæ in captandis ad quodvis officii genus, in ordine etiam bestiarum opportunitatibus sollicitudinem, & providentiam demonstrant, subjungere visum est: *Ultimo hoc loco*
qua-

queritur a quibusdam, cur animalia plerumque jacendo ad ruminandum sese accommodent, cum tamen eodem modo, quo cibum in os ingesserunt, eundem quoque revertere posse videantur? dicendum esse arbitror, quod natura hunc motum ruminationis, qui a corpore gravi contra suam naturam, fieri sursum apparet, evitare, ejusque violentiam utcunque moderari voluerit; id quod magis jacendo, quam stando non incommode præstare poterat. Hoc enim modo cibus longe cum minori difficultate ascendere cogitur, nec tam alte in os compulsus trahitur: quam facilitatem adhuc non parum ipse decubitus, quo semper in alterum latus animalia decumbunt, adjuvare videtur. Sic enim via, per quam cibus sursum regeritur, declivior & commodior fit, & longe minori cum labore & conatu cibus in os propellitur, quam si stando vel incedendo ruminationis perageretur.

CAPUT X.

Ejusdem in pastoralis pedi descriptione cura apprimè bucolico carmini congruens, tum alia obiter animadversa.

Ocus exstat in 5. Ecloga:

At tu sume pedum (quod, me cum sepe rogaret

Non tulit Antigenes, & erat tum dignus amari)

Formosum paribus nodis atque are, Menalca.

Et in re tam tenui Maronis ingenium & eruditio elucet: Nam & Theophrastus in primo de Historiis Plantarum, laudatam olim in arboribus nodorum paritatem & æqualem inter se distantiam testatur: Εἰς δὲ (inquit) τῶν μὲν ἄ-
ταρτοι,

τακτοί, καὶ ὡς ἔτυχεν, οἱ ὄζοι τῷ δὲ τελαγμένοι, καὶ τῷ διαση-
μαλί καὶ τῷ πλήθει, καθάπερ εἰρηλαί. διὸ καὶ ἀξιολογώτατα
ταῦτα καλεῖσι, supple δένδρα. i. *Quibusdam nodi inordinati
utque forte evenit: quibusdam ordinati, tam intervallo, quam
numero, ut dictum est. Ob id eas (arbores) egregias vocant.
Quod autem nodis ἔρε formosum dicit, an eadem dictum
sit figura, qua alibi, pateris libamus ἔρε auro, pro pateris
aureis; ut nodi erei intelligantur clavi, eo, quod nodos re-
praesentent, ambigi potest. Nam & scipiones æreis cla-
vis distingui solitos, clavæ nomen indicat. Athenæus lib. xi.
cap. 12. ἐμφαίνεσθαι γὰρ, ὡς τῶν ἡλῶν ἐμπεπερονημένων κα-
θάπερ ἐπὶ τῶν ῥοπάλων. quo loco & artem illam clavos in
sceptris & clavis figendi ἐμπαισικὴν vocat. Tale Achillis
sceptrum describit Homerus in 1. Iliad.*

Ὡς Φάλο χωόμενῳ, ποδὶ δὲ σκῆπτρον ἐάλῃ γαίῃ
Χυσείοις ἡλοισι πεπαρμένον.

Sed cum hæc clavorum æreorum in pedo distinctio sum-
ptuosior videatur, quam pastorum simplicitati convenit,
naturales ligni nodos malim interpretari, æs autem imam
baculi partem in sibynis hastis Græci ἔριαχον & σαυρωῖ-
ρα vocant.

In eadem ecloga :

*Pocula bina novo spumantia lacte quotannis,
Craterasque duos statuam, &c.*

Spumantia dicit pocula, quæ sunt liquore plena & redundan-
tia, non autem, quæ spumam in summo habent. locutio
fatis frequens apud poetas, atque ipsum Maronem: ita
enim & in 2. *Georgic.*

———— *Spumat plenis vindemia labris.*

& in primo magni operis :

———— *Ille impiger hausit*

Spumantem pateram ἔρε pleno se proluit auro.

ubi *spumantem* ipse exponit plenam. Hoc sensu & Græci
ἀφρωδες interdum usurpant. unde quidam *Aphorismum*
Hippo-

Hippocratis 13. sect. 5. hoc modo accipiebant: Ο κόσσι αίμα
 αφρώδες άναπύσσι, τέλεισιν εκ τῶ πνεύμοι & ή τοιάύτη άνα-
 γωγή γίνεσσι. i. Qui sanguinem spumofum exspuunt, his e pul-
 mone is sanguis educitur. Galenus in comment. Καί τινές γε τήν
 δέξησιν αυτῶ ποιέμενοι, πλήθ & ένδεικνύσαι φασί τῶνομα.
 και διά τῶτο άπό τῶ κυρίῳ μελενήνεχθαι. i. Nonnulli in hujus
 expositione, id nominis (αφρώδες) ajunt multitudinem in-
 dicare: atque ita translatum esse a propria significatione. Hanc
 quidem expositionem non probat Galenus, & ibi refellit,
 sed tamen ex ipsa intelligitur, id quod dixi, spumans spumo-
 sumque idem interdum Græcis significare, quod abundans &
 plenum.

CAPUT XI.

Virgilii & Theophrasti loca, de malo medica,
 comparantur; videri Theophrasti codicem in
 ejus arboris descriptione mutilum: suppletur ex
 Athenæo. de mali medici usu olim ad emendan-
 dum oris fetorem apud Medos.

Medicæ arboris descriptio hujusmodi exstat a-
 pud Maronem in 2. Georgic.

Media fert tristes succos, tardumque sapo-
 rem

Felicis mali: quo non presentius ullum,

Pocula si quando seve infecere noverca,
 Miscueruntque herbas, & non innoxia verba,
 Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
 Ipsa ingens arbor faciemque simillima lauro:
 Et si non alium late jactaret odorem,

Laurus

Laurus erat : folia haud ullis labentia ventis :

Flos apprime tenax : animas & olentia Medi

Ora fovent illo, & senibus medicantur anhelis.

In qua descriptione folia ejus, lauri foliis comparat: Theophrastus autem lib. & capite 4. de historia plantarum, eandem arborem describens, similia hujus folia esse dicit foliis ἀνδράχνης, vel, ut emendat Matthiolus, ἀδράχνης, quod est nomen arboris unedoni similis: cum ἀνδράχνη, herbam significet, quam nos portulacam vocamus. Sumpta autem a Plinio est hæc emendatio: qui eo nomine Græcos reprehendit lib. 13. cap. 22. *Adrachen omnes fere Græci portulacæ nomine interpretantur; cum illa sit herba, & andrachne vocetur unius literæ diversitate. Ceterum Adrachne est silvestris arbor &c.* Ita igitur Theophrastus de Medica arbore: Ἡ τε Μηδία χώρα καὶ Περσίς, ἄλλα τε ἔχει πλείω, καὶ τὸ μῆλον τὸ Μηδικόν, καὶ τὸ Περσικόν καλούμενον. ἔχει δὲ τὸ δένδρον τῆτο φύλλον μὲν ὅμοιον καὶ χεδόν, ἴσον τῆ τῆς ἀνδράχνης. ἀκάνθας δὲ οἷας ἀπιϑ, ἢ ὀξύκανθϑ. λείας δὲ καὶ ὀξείας σφόδρα καὶ ἰχυράς· τὸ δὲ μῆλον ἐκπέσει μὲν, ἔυοσμεν δὲ πᾶν. καὶ αὐτὸ τὸ φύλλον τῆ δένδρου, κᾶν εἰς ἱμάτια τεθῆ τις τὸ μῆλον ἀκοπα διαλήρει. χρήσιμον δὲ, ἐπειδὴν τύχη πεπωκώς τις φάρμακον, ἢ πρὸς σῶμα εὐωδίαν. εἰάν γάρ τις ἐψήσας ἐν τῆ ζωμῷ ἢ ἐν ἄλλῳ τινί, τὸ ἔσωθεν τῆ μήλης ἐκπίεση εἰς τὸ σῶμα καὶ καὶ ἀροφήσῃ, ποιεῖ τὴν ὄσμην ἡδεῖαν. i. *Media provincia & Persis, cum alia plura, tum malum, quam Medicam & Persicam vocant. Habet autem hæc arbor folium simile & pene æquale, atque andrachne (Gaza portulacam perperam vertit:) aculeos quales prunus, aut spina acuta, sed laves, sed admodum acutos, & validos. Pomum ejus non manditur, sed odore præcellit, nec non & folium arboris odoratissimum est. Et si inter vestes pomum ponatur, inoffensas conservat. Utile & cum medicinam mortiferam quis biberit, vel ad oris suavem olentiam: quippe si quis interna pomi in jure aut aliquo humore concocta in os expresserit, digesseritque, suavem halitum reddet,*

T

det,

det. Ad hunc modum de forma arboris, & pomi usu *Theophrastus*. A quo mutuatum, quæ de eadem dicit, *Maronem*, utriusque loci collatio indicat. Nisi quod *Virgilius*, *lauri* foliis; *Theophrastus*, *andraches* arboris, folia ejus comparat. Quod quanquam in re discrimen non facit, si folia utraque arbor, laurus, inquam, & andrachne similia habeat; non mihi tamen verisimile fit, *Maronem lauri* in hac descriptione mentionem facturum fuisse, nisi apud *Theophrastum* legisset. Ex quo non immerito aliquis suspicetur, mutilum esse hunc *Theophrasti* locum, & quædam contextui verba deesse.

Hæc igitur cum mihi primum suspicio objecta esset, postea *Athenai* opus *Δειπνοσοφισῶν* legens, inveni hunc ipsum *Theophrasti* locum plenius & integre expressum libro 3. cap. 7. hunc in modum: Ἡ δὲ Μηθία χώρα, καὶ ἡ Περσίς ἄλλα ἔχει πλείω, καὶ τὸ μῆλον τὸ Περσικόν, ἢ Μηδικόν καλέμενον. ἔχει δὲ τὸ δένδρον τῆτο φύλλον μὲν ὁμοιον καὶ σχεδὸν ἴσον τῷ τῆ δάφνης, ἀνδράχνης, καρύσας.. Cetera eadem; nisi quod ubi de usu pomi adversus venena, addit quædam, quæ non habentur in nostris *Theophrasti* editionibus: Χρήσιμον δὲ ἐπειδὴν καὶ τύχη τις πεπωκὼς θανάσιμον φάρμακον· δοθὲν γὰρ ἐν οἴνῳ, διακόπτει τὴν κοιλίαν, καὶ θεάγει τὸ φάρμακον. Quod ergo melior hæc sit lectio hujus loci *Theophrasti*, quam nobis *Athenaus* exhibuit; quippe integra, locus hic *Maronis* indicat. Sed & nostram suspicionem de mutilis *Theophrasti* exemplaribus, vanam non fuisse indidem apparet.

Quod ad *graveolentia Medorum ora* attinet; nihil hujus expressum habemus hoc quidem loco, apud *Theophrastum*; neque ex ejus verbis sequitur. Nam citra hoc vitium, potest aliquis velle bonum spiritus odorem quopiam medicamento sibi conciliare deliciarum causa. Sed tamen verisimile, nec sine auctoritate a *Marone* dictum ex *Plinii* verbis, lib. 13. cap. 1. ubi de unguentorum inventionem differit:

Persa-

Persarum (inquit) esse debet gentis unguentum. Illi madent eo, & arcessita commendatione ingluvie natum virus extinguunt. Quibus enim corpus ab ingluvie virosum; quanto magis os graveolens ob eandem causam.

CAPUT XII.

Servii Grammatici *supinitas in verbis Plinii citandis, pudendus ejusdem error de leonum natura.*

DOctus ille *Virgilii* interpres hunc versum explicans libri 3.

Et *juncti currum domina subiere leones,*
fabulam de Hippomene & Atalanta recitat, quæ omnibus nota est. Sed quod ad rem pertinet, de eorum scilicet metamorphosi in leones, ipsius verbis subjungere visum est. *Hippomenes* (inquit) potitus victoria: inluco matris Deum, amoris impatientia, cum victa concubuit. Unde irata Dea in leones, eos convertit: & suo currui subjugavit: & præcepit ne secum unquam leones coirent. Nam & *Plinius* in naturali historia dicit leonem cum parda, & pardum cum leæna concumbere. Quibus verbis non solum rem falsissimam pro vera affert, sed etiam a *Plinio* proditam mentitur. Neque enim quisquam aliud ex hoc *Servii* loco in animum inducat, nisi *Plinium* putasse ac scriptis prodidisse leones inter se non coire. Quod tantum abest, ut illi in mentem venerit, ut contra, leonem comperto ex odore leænæ adulterio prorumpere in ultionem dicat. Ac primum, quod leones ex leone concipiuntur, expresse initio capitis illius 16. lib. 8. de Leonibus tradit: *Leoni* (inquit) præcipua generositas, tunc cum colla armosque vestiunt jubæ. Id enim ætate contingit e leone conceptis.

T 2

Quos

Quos vero pardi generavere, semper insigni hoc carent: simili modo femina. Ibi clare e leone conceptos ab aliis pardi coitu genitis distinguit. Infra autem paulo post, quod de Leænæ adulterio dictum est, his verbis confirmat: Odore pardi coitum sentit in adultera leo, totaque vi consurgit in pœnam.

CAPUT XIII.

De fictionibus poëtarum, quales esse debeant? Servii de iis monitum. De miserando Laocoontis & filiorum ejus interitu fictio explicatur.

Nullam esse poësim sine fictione, & Socrates apud Platonem in Phædone sciscit, & Aristoteles in Poëtica confirmat. Sed non quævis fictio fabulæ ad poëtæ institutum facit, sed quæ erudita est, & aliquid scitu dignum tegit, aut ad veritatem alludit. Hac fine præscriptoque, fingat sane poëta, & miraculis lectorum mentes detineat. nebulas autem Helicone ne legat, neve in eam amentiam prolabatur, ut putet sibi quidvis fingere & garrere licitum esse, aut pueriles nœnias & anilia deliramenta in Musarum sacra-ria introducere. Nam, ut Horatius in Arte ait,

Aut prodesse volunt, aut delectare poeta.
inanes igitur fabulas nihil prodesse palam est, sed neque delectare possunt. Quæ enim voluptas ex meris nugis capi potest? nisi forte aniculis & pueris, qui nondum ære lavantur. cordatis quidem viris nihil placere potest, nisi quod aut plane sit verum, aut ad verum ducat. Tales sunt fabulæ sapientum; tales & magnorum poëtarum, quæ ideo figuræ potius & simulacra veritatis, quam mendacia dici debent. Hæc quo-

quoque summi theologi *Augustini* sententia est, in libro *de quæst. Evangelic.* cap. ultimo, quem sequitur *Thomas* in 3. part. quæst. 55. artic. 4. *Augustini* verba hæc sunt: Non omne, quod fingimus, mendacium est, sed quando illud fingimus, quod nihil significat, tunc est mendacium. Cum autem fictio nostra refertur ad aliquam significationem, non est mendacium, sed aliqua figura veritatis. Alioqui omnia, quæ a sapientibus, & sanctis viris, vel etiam ab ipso domino figurate dicta sunt, mendacia deputabuntur.

Atque hoc quidem *Augustinus* more suo acute & sapienter. Verum quia pauci illud, quod sub fabulis latet, verum deprehendere possunt, ideo vulgo creditur nihil aliud poëtas, quam aurium voluptati studere, eorum opera epulas esse otiosorum. At enimvero *Servius* in 3. *Aeneidos*, fictionem illam hastilium e Polydori cadavere germinantium detortam esse ab historia Romana ostendit. Traxit (inquit) hoc de historia Romana: nam Romulus captato augurio hastam de *Aventino* monte in palatium jecit: quæ fixa fronduit, & arborem fecit. Tum hoc salubre dat præceptum de fictionibus poëticis: Vituperabile enim est, poetam aliquid fingere, quod penitus a veritate discedat. Sed & huic sententiæ subscribit *Tzetzes*, commentario in *Hesiodum*, ubi fabulam omnem legitimi poëmatis, quæque poëtam constituat, oportere esse allegoricam docet. Ita ut tribus modis quos ibidem tradit, exponi possit: nempe σοιχειρωματικῶς, Ἰουχνῶς, ἠθρογενῶς καὶ πραγµατικῶς. primi modi exemplum ponit, cum *Vesta* exponitur esse terra; *Vulcanus*, ignis: alterius modi, si quis apud *Hesiodum* ignem, quem *Prometheus* *Jovi* furatus dicitur, vitam esse intellectualem dicat. Tertii, cum hanc ipsam fabulam de ignis inventionem accipimus.

Istud igitur & *Maronem* omnis poëticæ laudis regulam, secutum reperiet, quisquis satis ingenii & eruditionis habebit, ad profunda ejus scrutanda: cujus exemplum in-

signe, sed nulli animadversum subjungere visum est ex 2. *Æneid.* ubi de morte Laocoontis & filiorum, quos a duobus serpentibus correptos, eorumque morsibus pereuntes inducit. Fabula autem est ejusmodi. Cum Trojani Sinonis fraude inducti, immane illud equi simulacrum in urbem illaturi viderentur, quod Sinon illud ex voto Minervæ sacrum diceret, Laocoon Neptuni sacerdos sorte ductus suspicās fraudem, machinæ illi hastam intorquet, statimque duo angues ingentes a Tenedo, & exercitu Græcorum per medium mare allabi cernuntur, qui terræ appulsi Laocoonem invadunt, cum duobus filiis & misere necant. Hinc ad Minervæ arcem & delubrum fuga se proripiunt, inibique sub pedibus Dæ, clypei que orbe protecti servantur. Noti sunt versus quibus id poëta exponit. Tametsi vero *Servius* re vera hoc Laocoonti accidisse ex *Euphoriōne* refert: quod piaculum contraxisset, coeundo cum uxore ante simulacrum numinis, verisimilius tamen est, a *Marone* hoc totum fuisse inventum, ac pro machina inductum, qua dignum vindice nodum explicaret, quomodo videlicet ausi sint Trojani tam enormem & concavam simulacri compagem transferre in urbem: Sane enim fidem omnem superat, nihil eos suspicatos mali latere sub tanta mole, uno Laocoonte excepto. Non saltem tam opportune monenti auscultare. Nec minus incredibile, sacerdotem ad aras solennes sacrificantem, in tanto hominum, ut par est credere, conventu corripī a serpentibus, neminem ex eo numero existere, qui Sacerdoti in tali necessitate suppetias ferat, vel certe qui ulciscatur, per mediam turbam sacrilegas bestias sine impune ad Minervæ asylum confugere. Jam quod de piaculo addunt, tam fabulosum credi debet, quam quod iidem poëtæ ajunt, Hippomenem & Atalantam uxorem ira numinum in leones conversos, in quorum templo concubuissent: quomodo igitur postea clandestinum facinus, inter virum & uxorem

rem

rem transactum in hominum notitiam pervenire potuit? Ab aliquo Deorum revelante? tanto igitur magis fabulosum.

Hoc ergo posito, quod verisimilius, ficta esse hæc, quæ ibi de Laocoonte narrantur, *Maronis* in eo figmento eruditionem & ingenium, ab historiis Græcorum arcessentis argumenta, ostendere operæ pretium est. Principio quærendum censeo, quamobrem hos serpentes sive angues a Tenedo proficisci faciat? Deinde cur patrato facinore, ad Minervæ asylum confugere? Hæc silentio præterita a viris doctis, tanquam nihil habentia consideratione dignum, & temere inducta equidem miror: quæ quanto consilio in hunc modum composuerit poëtarum princeps, explicare hoc loco institui. Nosse igitur convenit ex historia illa belli Trojani, Minervam pro Græcis contra Trojanos stetisse. Ita enim poëtarum omnium monumentis, qui ejus belli mentionem fecerunt, proditum est. Quod & Nasonis confirmat versiculus in elegiis:

Æqua Venus Teucris: Pallas in qua fuit.

Constat etiam ex eadem historia, *Palladium*, hoc est, ejusdem Deæ simulacrum *Διοπαῆς*, quod Trojæ in arce asservabatur, a Græcis furto sublatum fuisse, Diomede scilicet & Ulysse, *summæ castis custodibus arcis*, ut ibidem dicitur. Notandum insuper, effigiem istam Asiatici imperii pignus, tunc fuisse in exercitu Græcorum ad Tenedum insulam. Postremo, quod his consequens est, favisse Minervam Græcorum artibus, atque illi strophæ, quæ hic narratur. Quid enim aliud Minerva est, nisi vis mentis & solertia Græcorum propria? Ex his jam ad eorum, quæ proposui, explicationem venio.

Duo angues a Tenedo veniunt ad Laocoontem, quia duplex fuit Minervæ simulacrum: unum in arce majus & conspicuum omnibus: alterum breve & reconditum:

quod *Palladium* dictum est, imperii pignus. Auctor *Ser-
vius* ad hunc versum :

Sub pedibusque Dea clypei que sub orbe teguntur.

Dea. scilicet majoris simulacri, quod a cunctis videtur, nam
quod colitur & breve est, latet, sicut *Palladium* fuerat. lego,
nam quod colitur & latet, breve est, sicut *Palladium* erat. Cum
ergo istud breve, quod erat sanctius, & a cælo demissum
credebatur, tunc, ut dictum est, penes Græcos ad Tene-
dum insulam in insidiis subsidentes, esset; merito angues
illi *Minervæ* sacri ex ea insula procedunt ad sacrilegum
perdendum, quippe a *Dea* immissi. Nam erepto *Palladio*,
quod erat pignus imperii & urbis sanctissimum, conse-
quens fuit, ut *Dea* ipsa cujus erat ea effigies, ab urbe, ut
mox subvertenda, una cum aliis *Deis* migraret. Ita enim
veteres credebant, & *Maro* factum sub *Trojæ* cladem ex-
presse notat :

Excessere omnes adytis arisque relictis

DI, quibus imperium hoc steterat. —

igitur & utrumque draconem, nempe & qui *Palladio* assi-
debat; & qui simulacro majori, indidem commigrare
necesse fuit; & quo, nisi ubi *Palladium*? Iidem vero
mox ad illam *Deæ* injuriam ulciscendam remeant: ne
facinus in votivo, ut ferebatur, equi simulacro commis-
sum, impunitum maneret, quod ut *Trojanis* magis per-
suasum esset, oppresso nocente, ad alterum *Deæ* simula-
crum majus in arce relictum, confugiunt: inde scilicet
denuo excessuri; alioqui non potuissent *Trojani* id divi-
nitus & *Minervæ* ira factum resciscere, hocque modo in
eam amentiam induci, ut talem machinam in urbem ipsi
transferrent. Clarum id ex his *Maronis* versibus :

At gemini lapsu delubra ad summa dracones

Effugiunt, seseque petunt Tritonidis arcem :

Sub pedibusque Dea, clypei que sub orbe teguntur.

Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis

*Insinuat pavor : & scelus expendisse merentem
Laocoonta ferunt ; sacrum qui cuspide robur
Laferit : & tergo sceleratam intorserit hastam.
Ducendum ad sedes simulacrum , orandaque Divæ
Numina conclamant. —*

His fatis explicatum arbitror consilium poëtæ in ea fictio-
ne , nunc de eruditione : nam explicandum superest ,
quare dracones potissimum in Laocoontem mittantur.
Ajo id sumptum esse ex historiæ monumentis. Nam
Athenis in arce , ubi erat templum & simulacrum Miner-
væ , draconem illi sacrum publice olim educatum fuisse ex
Plutarcho discimus, in *vita Themistoclis* ; ubi de oraculo agit,
quo Atheniensibus murum ligneum , quo se ab hostium in-
vasione defenderent , a Jove concessum fuisse Apollo edi-
xerat. Nam cum alii aliter interpretarentur , eorum sen-
tentiam probans Themistocles , qui *ligneum murum* naves
esse dicebant , ambiguitatem in oraculi verbis ceteris in-
superabilem solus sustulit , sed cum populo persuadere non
posset ut naves conscenderet , ad religionem & familiares
politicis artes se convertit. cum enim eo ipso tempore ,
quo hæc agitabantur , æditui renuntiarent , non comparere
draconem illum Minervæ sacrum , intactas , ut illi appone-
bantur , ciborum primitias reperiri , arrepta occasione ,
Themistocles Deam ad mare relicta urbe dixit migrasse ,
populoque innuere , ut sequatur. *Plutarchi* verba , si quis
requirit , hæc sunt : Ἐνθα δὲ Θεμιστοκλῆς ἀπορῶν τοῖς ἀν-
δρωπῆνοῖς λογισμοῖς προσάγει τὸ πλῆθος , ὡς περ ἐν τρα-
γωδίᾳ , μηχανὴν ἄρα , σημεῖα δαιμόνια καὶ χρησμὸς ἐπήγεν
αὐτοῖς. σημεῖον ἰδὲ λαμβάνων τὸ τῷ δράκοντι , ὃς ἀφανὴς
ἐκείναις ταῖς ἡμέραις ἐκ τῆς σήκας δοκεῖ γενέσθαι. καὶ τὰς καθ' ἡ-
μέραν αὐτῷ προσιδεμένας ἀπαρχὰς εὐρίσκοντες ἀψάυσης οἱ ἱε-
ρεῖς θύγγελον εἰς τὰς πολλὰς , Θεμιστοκλῆς λόγον δίδόντι ,
ὡς ἀπολέλοιπε τὴν πόλιν ἡ θεὸς , ὑψηλὴ πρὸς τὴν θάλατταν
αὐτοῖς. Ex quo loco habemus , & draconem Athenis edu-
ca tum ,

eatum, Minervæ sacrum, & Dea ab urbe digressa, non comparuisse. Sed & in Deæ simulacro draconem juxta ad ejus pedes sculptum fuisse tradit *Pausanias* in *Atticis*: Τὸ δὲ ἀγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, ὁρθόν ἐστιν ἐν χιῶνι ποδίρει, καὶ οἱ κατὰ τὸ στήνον ἢ κεφαλὴν μεδύσης, ἐλέφαντι ἐστὶν ἐμπεποιημένη, καὶ Νίκη τε ὅσον ἰεσάρων πηχῶν. ἐν δὲ τῇ χειρὶ δόρυ ἔχει, καὶ οἱ πρὸς ποσὶν ἄσπις τε κεῖται, καὶ πλησίον τῆς δόρυ ἔχει, δράκων ἐστίν. i. *Minerva signum recto statu est, cum tunica talari: & victoria cubitorum fere quatuor. manu hastam tenet: jacet ad pedes scutum: ad imam hastam draco. Quæ postrema Pausania verba pulchre his Maronis quadrant, lucemque afferunt:*

Sub pedibusque Dea, clypeiue sub orbe teguntur.

Hæc sunt igitur, quæ e Græcorum historiis in hanc *Maronis* scenam, ex parte translata videri possint: certe ad eam historiam respexisse poetam eruditissimum putandum est, cum hos Minervæ injuriarum ultores *dracones* in hanc scenam induceret; primum quidem ab urbe digressos una cum domina, deinde ad sacrilegi supplicium remeantes.

CAPUT XIV.

*Loca duo Maronis obscura e sexto Æneidos expla-
nantur.*

Æpe mihi librum magni operis sextum legen-
ti dubitatio ex his versibus incessit, quibus
divinus poëta beatum in Elysio campo de-
gentium otium & felicitatem describit :

*Conspicit ecce alios dextra, lavaque per herbam
Vescentes, letumque choro Pæana canentes
Inter odoratum lauri nemus, unde superne
Plurimus Eridani per silvam volvitur amnis.*

Primum quidem, cur vita functos *vescentes* inducat, qui corpore caduco exuti, aut prorsus nullum corpus habent, aut tenuissimum & æthereum: proinde nec alimento opus habent refici, utpote dissolutioni haud amplius obnoxii. Deinde quid sibi velit, cum ex umbraculis laurei nemoris superne, hoc est, ad convexum terræ, quod mortalibus in habitationem cessit, amnem influere Eridanum sive Padum fingit. Absit enim ut temere a tanto viro in hunc modum composita credamus, qui totum Phœbum habuit in pectore, neque minus doctis, quam numerosis & elaboratis versibus fluit. Placuit aliorum, ut sit, scitari commentarios, & annotationes, sed in iis, quod mihi satisfaceret, non inveni. Tanto igitur impensius censui investigandum, si quid apud antiquos, vel etiam apud me scrutanti ac multum consideranti occurreret, quo plenam horum versuum sensum in lucem proferrem. Tandem incidi in huuc locum *Platonis* in 2. *de Republ.* *Μισαίῳ δὲ τῶν νεανικώτερον τὰ γὰρ δὴ, καὶ υἱὸς αὐτῆς, παρὰ θεῶν διδάσκει τοῖς δικαίοις. εἰς Ἄδης γὰρ ἀγαγόντες τῷ λόγῳ, καὶ καλακλί-
ναίτες,*

θαντες, καὶ συμπόσιον ἄστων καλῶσκευάσαντες, ἐσεφανωμέ-
 νως ποιῶσι, τὸν ἀπαντα χρόνον ἤδη διάγειν μεθύοντες, ἠγνησά-
 μενοι κάλλισον ἀρετῆς μίθρον μέθω αἰώνιον. i. *Museus* item,
 atque ejus filius excellentiora etiam bona justis ab ipsis Diis tribui
 voluerunt. Apud inferos enim agentes, ipsosque in sanctorum
 convivii collocantes, coronatos faciunt magna semper voluptate
 ebrios vivere, existimantes pulcherrimum virtutis premium,
 æternam ebrietatem. Quod cum legerem, venit illico in
 mentem, hunc esse locum, ad quem respiciens Maro, vir-
 tute excellentes viros ac justos, post obitum in campo E-
 lysio sub umbris immortalium nemorum, ac virenti in her-
 ba vescentes inducit, imitatione *Musei*, qui iisdem apud
 inferos convivium apparat, itidem in gramine discum-
 bentibus. Nam apud est Platoni καὶ ἀκλίναντες, id *Vir-
 gilio* hæc:

— *Dextra lavaque per herbam*

Vescentes —

istudque *Vescentes*, respondet his: συμπόσιον καλῶσκευάσαν-
 τες. Addit *Plato* ἐσεφανωμένως ποιῶσιν: *Maro* autem:

Omnibus his nivea cinguntur tempora vitta.

Quod autem sequitur de æterna ebrietate, exprimendum
 non censuit prudentissimus vates, severioris linguæ sibi
 conscius, quæ in plane cœlesti & divina mentis affectio-
 ne exprimenda, nomen ebrietatis non ferret. Ceterum
Ficinus hanc locutionem ab *Orpheo* sumptam notat, &
 congruere his prophetæ verbis: *inebriabor ab ubertate do-
 mus tua.* Sed Latinis non licet esse tam disertis.

Nunc de Eridano: cujus caput atque originem in
 nemore Elysio & lauri nemore & ea regione, in qua for-
 tium virorum, vatum piorum, atque aliorum virtute præ-
 stantium felices animæ epulis divinis satiantur, ubi & *Mu-
 seus* ipse musicis choris Pæana concinentium præest: cur,
 inquam, hujus potissimum fluvii mentionem facit? Multa
 hæc *Servius* agitat: ideo ab inferis deduci Eridanum, quia
 de

de Apennini parte oritur, quæ spectat inferum mare, & tendit usque ad superum. Item Eridanum κατ' ἐξοχήν positum pro quocunque fluvio, nihilque aliud innui, nisi omnes fluvios e terræ cavernis sursum erumpere, quemadmodum & in 4. *Georgic.* in fabula Aristæi scriptum est. Sed non attingit ad mentem poëtæ, neque satisfacit. manet enim quæstio; quare de lauri nemore, medioque e cœtu epulantium & cantantium, Eridani originem deducat, potius quam alia ex parte? Ego Eridanum proprie usurpatum censeo, ut nomen sonat; figuram autem hunc & typum, *Maronem* proprii ingenii & virtutis poëticæ & sapientiæ statuissè, more Poëtarum, quibus dona in se Deorum prædicare haud negatum. Quippe *Mantuam*, *Virgili* patriam, ad eum amnem esse sitam, notum est. E lauri igitur nemore odorato, hoc est, Apollinis pleniore afflatu, venam suam deducit; quo sane & *Paana canentium chori*, & *Musæi* inter eos præfidentis mentio spectat. Ab Elysiis autem secessu; propter Metempsychosim, qua animas ab inferis denuo ad corpora reverti Pythagorei censuerunt, quos *Maro* in ea inferorum pictura sequitur. Quin mihi seriem verborum attentius contemplanti, videtur *Maro* innuere, *Musæi* animam in se translata; cum *Musæum* ante omnes Sibylla interrogat de Anchise:

Quos circumfusos sic est affata Sibylla

Musæum ante omnes: medium nam plurima turba

Hunc habet, atque humeris exstantem suspicit altis.

At hoc, inquires, non est explicare auctores sed somniare. Quidni? cum & *Maro* nihil aliud hic, quam somnium, sed eruditum profiteatur; his verbis:

Sunt gemina Somni portæ. —

His igitur missis ad alia transeamus.

CAPUT XV.

Verba Aristotelis, de natura hominis, in sensum contrarium detorta a Scaligero. eorundem vera expositio.

Iul. Caesar Scaliger, vir magnus, in *Exercit.* 250. cui titulus est, *an omnia propter hominem facta sint?* quod ipse affirmat, & accurata disputatione probare conatur, *Aristotelis* locum quendam pro hac opinione in medium adducit, ex lib. I. *Metaphysic.* Sed adeo præter mentem *Aristotelis*, ut fatis mirari non possim, hominem acutum, quodque ex illis *Exercitationibus* apparet, in libris & doctrina *Aristotelis* non perfunctorie versatum, sic potuisse de magistri verbis errare. Πολλαχῆ γὰρ ἡ φύσις δέλη τῶν ἀνθρώπων ἐστίν. Hæc verba ita accipit, ceu his naturam homini esse subjectam & ejus ancillam *Aristoteles* diceret. Quæ proinde audaciora censet. Sic autem loquitur: *Sed & audacioribus verbis utitur in primo divinæ philosophiæ. Ancillari enim homini servam naturam, scripsit;* tum verba allata citat. Qui quantum a proposito *Aristotelis* hac quidem interpretatione aberret, librum inspicienti, ac totum locum consideranti patebit. Postquam enim *Aristoteles* bene longa disputatione ostendit sapientiam, hoc est, *metaphysicam*, non esse ad usus communis vitæ & officia comparatam, sed ad nobiliores, & solam mentis contemplationem (nihil enim aliud agit in proœmio) hinc sequi ait, ut sola hæc scientia, libera & sui juris censeatur, utpote quæ sola omnium non propter aliud, sed sui ipsius gratia quærat, sicut liber homo dicitur, qui sui ipsius & non alterius gratia. Ex quo etiam infert, merito videri posse

posse, hujusmodi scientiam non esse humanam possessionem, quod tanta libertas & sublimitas humanæ conditionis modum excedat; Quippe hominum naturam multis modis servam esse constat. Integrum locum adscribam: Ὁσπερ ἀνθρώπων, φαρμὰ, ἐλευθεροῦ ὁ αὐτῆς ἕνεκα, καὶ μὴ ἄλλως, ἔτι καὶ αὐτὴ μόνη ἐλευθερὰ ἔσα τῶν ὀπίσθητων μόνη γὰρ αὐτῆς ἕνεκέν ἐστι. διὸ καὶ δικαίως ἀντὶ τῆς ἀνθρώπινης νομίζουσι αὐτῆς ἢ κλησίν. πολλαχῆ γὰρ ἡ φύσις δέλη τῶν ἀνθρώπων ἐστίν. i. *Quemadmodum dicimus, liber homo, qui sui ipsius, & non alterius gratia est, ita & hæc sola scientiarum libera est; si quidem sola hæc sui ipsius gratia est. Quare merito non humana ejus possessio putabitur: natura etenim hominum in plerisque serva est.*

Ipsa igitur disputationis series, detorta hæc a Scaligero in contrarium plane sensum, ostendit, neque orationis structuram & syntaxim percepisse. Nam nomen hoc φύσις, de natura ipsa rerum, ac universo accipit; istud autem ἀνθρώπων cum hoc δέλη connectit: cum philosophus φύσιν ἀνθρώπων, *hominum naturam* ibi intelligat: quam multis modis servam esse experientia docet. Cui enim parti hujus Mundi homo non servit? primum proprio corpori, & ventri, qui, ut Plinius alicubi dicit, *instat ut creditor, & sapius de die appellat.* Hujus gratia præcipue avaritia expetitur: huic luxuria conditur: *navigatur ad Phasim: huic profundi vada exquiruntur.* Ita Plinius lib. 26. cap. 8. cui consonum hoc Seneca: *Homo precarii spiritus, alimenta metuens sua.* recte: nam ex his frequentiores causæ morborum. Quid? non & homini altra dominantur? non cœli mutationes & tempestates? Quin ne vilissima quidem animalium homo in potestate habet. Pomponatius Tractat. de Reactione sect. 2. cap. 8. *Cum (inquit) homo cunctis animalibus dominetur, cuncta fere animalia ipsi dominantur: in tantum quod neque a muscis, neque culicibus, cimicibus, pulicibus, pediculis, lendinibus & hujusmodi generis se potest defendere. Immo au-*
divi

divi a medico fide digno, habuisse in cura quendam, qui quasi mortuus est ex ingressu pulicis in aurem. Neque abs re arbitror, de hac hominis sorte obnoxia in hoc Mundo, audire etiam auctorem libri, qui inscriptus est *Religio Medici*, tametsi nimia confidentia in multis labentem, & præcipitis judicii. Sed tamen, quæ in sect. 37. de hac vita dicit, non præteribo: *Nunquam me moriturum* (supple naturali exitu & spontaneo) *si diabolus persuadere posset, ne isti quidem momento superessem: vulgarem hunc existendi modum, clientelam istam Solis & elementorum, tam humilem, tam vilem existimo, ut hoc ne hominem quidem esse judicem, saltem hoc modo minime vivi, prout humana natura dignum est.*

Naturam autem ipsam rerum parentem, quis hominis servam dicat? cujus homo opificium, velut alia, quæ Mundo continentur. certe enim *natura* nihil aliud est, quam vis ipsa Dei cuncta ordine certo ducentis ab ortu ad finem, atque moderantis. At homo & plantis & animalibus multis & aliis innumeris, Sole etiam & astris utitur? Quid tum? Et Rege subjecti utuntur. Quid enim bono Rege utilius? Ergo Rex servus subjectorum. Si, unde bona proveniunt, is eorum, quibus benefacit, servus est, sequetur & Deum ipsum optimum maximum hominis esse servum. omnium enim is bonorum atque utilitatum causa homini auctorque existit. Et male igitur *Aristotelis* verba *Scaliger* accepit, nec recte de natura sensit, cum hanc in multis hominis esse *ancillam* censuit. De hac autem quaestione, an omnia hujus Mundi propter hominem facta sint, alias plenius disputamus.

CAPUT XVI.

Volatilium differentia, & in his lapsus Basilii Magni. Quid sint κλεόπτερα animalia apud Aristotelem?

AM dixi interesse studiorum, non solum re-
ctas magnorum virorum opiniones & dicta do-
cta notare, sed etiam errores. *Basilii* inter
Ecclesiæ orientalis proceres, pietatis & do-
ctrinæ admiratione *magni* cognomen adeptus, in lucu-
lento opere, quod *Hexameron* inscripsit, *Homilia* 8. *Mosis*
verba enarrans de ortu volatiliū, quosdam ait in expli-
candis eorum differentiis usos ὀνομασποιίαις, hoc est, no-
mina invenisse, & fabricasse, quibus eorum animalium
proprietas exprimerent: Ἡδὴ μὲν ἔν τινες ἐπειράθησαν
καὶ ὀνομασποιίαις χρῆσασθαι· ἴν' ὡσπερ διὰ καυλήρων τινῶν ἔ-
πισυνήδης καὶ ξένης ὀνομασίας τὸ ἰδίωμα ἑκάστου γένους ὀπιγινώ-
σκηται. καὶ τὰ μὲν ὀνόμασαν σχιζόπτερα, ὡς τὰς αἰεῖς· τὰ δὲ
δερμόπτερα, ὡς τὰς νυκτερίδας· τὰ ἰ πλιωλά, ὡς τὰς σφῆκας·
τὰ ἰ κλεόπτερα, ὡς τὰς κανθάρας, καὶ ὅσα ἐν θήκαις τισὶ
καὶ περιβολαῖς γεννηθέντα, περιφραγένοι αὐτοῖς τῶ ἐλύτες
πρὸς τὴν πλῆσιν ἤλευθερώθη. Id est, interprete *Argyropi-*
lo: Jam vero quidam conati sunt, in ipsis & nomina nova fin-
gere, ut insolitis, alienisque nominibus, tanquam quibusdam
injustis notis, propria cuiusque generis percipi natura, peculiaris-
que conditio possit. Atque alias *fissipennes* appellarunt, ut *aquilas*;
alias *cutipennes*, ut *vespertiones*; alias *membranipennes*, ut
vespas; alias *vaginipennes*, ut *scarabæos*, & quæcumque tan-
dem in vaginis & tectoriis sive crustis generata, diffracta
prius crusta, ad volatum pennas libere explicant. Hujus ita-
que volatiliū secundum alarum differentias divisionis,

V

cetera

cetera quidem, bene, & ex *Aristotelis* sententia, unde accepit: in voce *κλεόπτερα* non mediocriter hallucinatus videtur, cum putat significari hoc nomine insectorum illud genus, quæ involucris quibusdam concepta & fota ad aliquod tempus, postmodum putamine disrupto evolant: ut de cicadis *Lucretius* memorat, lib. 5.

Folliculos ut nunc teretes astate cicada

Linquunt sponte sua, victum vitamque petentes.

Plane id verba hæc *Basilii* sonant: Ὅσα ἐν θήκαις τισὶ καὶ περιβολαῖς γεννηθέντα περιρραγένι &c. quibus, quæ proprie *κλεόπτερα* dicantur, explicat. At falso & præter mentem *Aristotelis*, qui longe diverso sensu id nomen usurpat. Non enim ab iis folliculis *κλεόπτερα* vult dici, sed ab ἐλύτροις, vaginis, quibus alæ eorum muniuntur: Nam Græcis *κλεόν* vagina est. Unde *Theodorus* eas volucres *vaginpennes* Latine vertit: Ita enim Græcum nomen *κλεόπτερον* sane non infeliciter expressit. Alarum proinde hæc differentia est & proprietas, non loci in quo fit generatio. Quod ipsa divisio *Aristotelis* indicat, qua ex alarum differentiis volucrum differentias venatur lib. 1. cap. 5. primum etenim volucrum genus dividit in *πτερωτά*, qualis aquila & accipiter, quæ scilicet pennis volant: *πτερόν* enim penna est proprie. *Basilius* alia voce *Aristotelica* *σχιζόπτερα* vocat: in *πτερωτά*, membrana sicca volantis exponit *Theodorus*: ut apes & scarabæi: in *δερμόπτερα*, cutaceis alis aërem findentia: quales alas vulpecula & vespertilio habent. Tum porro *πτερωτά* subdividit in ea, quæ simpliciter *πτερωτά*, ut sunt vespæ; & quæ *κλεόπτερα*: dicuntur, quibus scilicet alæ crusta intectæ sunt: ita enim nominis rationem declarat: ἔχει γὰρ ἐν ἐλύτρῳ τὰ πτερά, quo in genere scarabæos ponit: item *μηλολόνας*, genus scarabæi illud, nisi fallor, quod apud nos in *sycomoris* vivit: pueris expetitur, & inter ludicra habitum. Apparet ergo ex his hallucinatum *Basilium* in hac voce *Aristotelica*, ac genere

nere illo volatiliū. Sed quis hujusmodi lapsus viris illis sanctis, ad sacra perpetuo intentis, & longe altiorum rerum sibi consciis non facile condonet?

CAPUT XVII.

Ejusdem Basilii locus alter, de cornicum transmigratione, cum Aristotelis & Æliani locis collatus.

ALia igitur quædam ejusdem sancti doctoris, ex eadem *Homilia*, debito illi prius cultu perfunctus & multum veneratus, adnotare pergam. In quibus non errasse quidem illum dico, sed non sentire cum *Aristotele*, in *historia animalium*. Postquam enim volatiliū minora est exsecutus, & de apum moribus cellisque sexangulis dixit, transit ad aves gruumque & ciconiarum migrationes, disciplinamque volandi, atque officiorum vices mira facundia exsequitur, in quo id mihi dignum animadversione visum est, quod ciconiis cornices peregrinationum comites, & tanquam satellites adjungit, quas locum non mutare *Aristoteles* lib. 9. *histor.* cap. 23. expressè dicit. *Basilii* verba de gruum profectioe hæc sunt: Δορυφορῶσι δὲ αὐτῶν (πελάργως) αἱ παρ' ἡμῖν κορώναι, καὶ παραπέμπουσιν, ἐμοὶ δοκεῖν, καὶ συμμαχίαν τινὰ παρεχόμεναι πρὸς ὄρνιθας πολεμίας. σημεῖον δὲ πρῶτον μὲν τὸ μὴ φαίνεσθαι ὑπὸ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον κορώνων παντόπασιν· ἐπειδ' ὅτι μετὰ τραυμάτων ἐπανερχόμεναι ἐναργῆ τῷ συνασπισμῷ καὶ τῷ ὁπλιμαχίας τὰ σημεῖα κομίζουσι.

i. Comitantur vero ipsas (Ciconias) satellitum & stipatorum instar, ac deducunt, ut quidem mihi videtur, nostrates cornices; atque iis auxilium adversus inimicas aves ferunt. Hujus vero signum est, primum quidem, quod nulla sub id tempus omnino

apparet cornix. Deinde quod cum vulneribus revertentes, manifesta prestiti auxilii ac pugnae vestigia referunt. Eadem habet Ambrosius lib. 5. Hexameron cap. 16. ubi de hac ciconiarum migratione differit: *Cornices autem* (inquit) *deducunt eas ac dirigunt & velut quibusdam turmis stipatricibus prosequuntur, adeo ut adjumenta quadam bellantibus adversus inimicas aves conferre credantur, & propriis periculis bella aliena suscipere.* Aristoteles autem, ut dixi, cornices earum avium numero, quæ locum mutant, apertissimis verbis eximit eo loco, quem indicavi: Ταῦτα δὲ πάντα (inquit) διαπαντὸς φανερά ἐστιν. ἔτι δὲ τὰ κατὰ πόλεις εἰωθότα μάλιστα ζῆν, κόραξ καὶ κορώνη. καὶ γὰρ ταῦτα αἰεὶ φανερά, καὶ ἔμελαβάλλει τὰς τόπυς, ἔδὲ φωλεύει. Scaliger vertit: *Recensenda & iam, quæ in urbibus maxima ex parte vivere consueverunt, cornix & cornix.* Nam hæ semper videntur; neque mutant loca, neque latent. Mira auctorum discordia, nam *Basilus* cornices ciconiis abeuntibus comites ire dicit, quia sub id tempus non apparent: *Aristoteles* semper conspicit: neque locum mutare aut latere. Atqui *Basilus* præter *Ambrosium*, *Isidorum* habet suffragatorem, qui item ciconiarum migrantium socias cornices facit lib. 12. *Originum* cap. 7. *Ælianus* autem ab iis omnibus dissentiens, ciconias gruibus associat: Προσακῶ δὲ τὰς πελαργὺς καὶ αὐτὰς συμφεύγειν ταῖς γεράνοισι, καὶ συναποδιδράσκειν τὸν χειμῶνα. Item ciconias audio cum gruibus injurias frigoris fugientes solum verte-re. Tum *Plinius* de hac opera, quam cornices ciconiis peregrinantibus præbent, ne verbum quidem. Quare quod hic *Basilus* de cornicum συνασπισμῶ, & ἐπιμαχίᾳ in ciconiarum expeditionibus memorat, mihi valde est suspectum. Quod nemo non potius *Aristoteli* & *Plinio*, in *historia animalium*; quam aut *Basilio*, aut *Ambrosio*, aut *Isidoro*, & similibus auscultandum judicet.

GRATIAS TIBI DOMINE JESU!

F I N I S.